

Verkställighetsföreskrifter, uppdragsarkeologi och konservatorer

- Konservatorns integrering inom uppdragsarkeologin

Madelene Skogbert

**Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Konservatorsprogrammet**

15 hp

**Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet**

2009:11

Omslagsbild: Arkeologiskt fältarbete. Utgrävning av ett biskopssäte i Hólar på Island. Fotograf: Madelene Skogbert

Verkställighetsföreskrifter, uppdragsarkeologi och konservatorer

- Konservatorns integrering inom uppdragsarkeologin

Madelene Skogbert

Handledare:

Margareta Ekroth-Edebo
Institutionen för kulturvård

Extern handledare:

Sara Wranne
Studio Västsvensk Konservering

Kandidatuppsats, 15 hp
Konservatorsprogrammet
Lå 2008/09

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 7864700
Fax +46 31 786 47 03

Program in Conservation of Cultural Property
Graduating thesis, BA/Sc, 2009

By: Madelene Skogbert
Mentor: Margareta Ekroth-Edebo
Sara Wranne

Regulations, contract-archaeology and conservators – The integration of conservators in the process of contract-archaeology

ABSTRACT

To increase the quality and the cost-efficiency of contract archaeology in Sweden a revised regulation for contract archaeology was established the 1st of January 2008. By including find strategy as a concept with special demands in the regulation the Swedish Heritage Board is now hoping that the conservators will be integrated earlier in the archaeological process and that the unpremeditated find accumulations will stop. This is making the competition between the archaeological companies even harder. The questions are how the regulation have affected the role of the conservators in the field of contract archaeology today, what is affecting the integration and the situation, and what can the different stakeholders do to make the collaboration between archaeologists and conservators more professional? The conservators are now hoping that this is the change that will increase the collaboration with the archaeologists, which is important for the finds prosperity and the drive of information.

To get an updated and generalised view of the impact of the regulation so far, phone conversations and questionnaires were carried out with archaeologists, conservators, employees at county administrative boards and the Swedish Heritage Board. The answers revealed a generally positive attitude amongst the archaeologists about the conservators' integration in the archaeological field. It also revealed that most of the archaeologists already are satisfied with the contact they have with the conservators today, while the answers from the conservators proved the opposite. It is still very rare that conservators are part of the practical fieldwork, where the most crucial stage for the finds takes place. The contact is still not constant and the understanding of what the conservators can do is not obvious, and therefore the lack of demand for more contact and practical help. It seems like we are getting closer to the goal, but the communication to a better understanding is still missing and collaboration is scarce. The conservators have to claim their role in the archaeological field and explain their importance in the integration more clearly. If nothing is done, probably nothing will happen.

Title in original language: Verkställighetsföreskrifter, uppdragsarkeologi och konservatorer – Konservatorns integrering inom uppdragsarkeologin

Language of text: Swedish

Number of pages: 42

Keywords: contract-archaeology, conservation, regulation, integration

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—09/11--SE

TACK!

Jag skulle vilja börja med att tacka alla de informanter som ställt upp och tagit sig tid att svara på mina frågor. Utan dem hade uppsatsen inte kunnat färdigställas och framförallt hade inte mitt mål med att få en djupare förståelse för den uppdragsarkeologiska situationen uppnåtts. Jag vill rikta ett speciellt tack till Carolina Andersson på Riksantikvarieämbetet för all hjälp med informationsmaterial.

Självklart skall mina handledare, Margareta Ekroth-Edebo och Sara Wranne ha ett stort och varmt tack för den hjälp de bidragit med. Sara Wranne vill jag dessutom tacka en extra gång för att ha varit en outtömlig inspirationskälla.

Utöver detta vill jag tacka alla klasskamrater som skrivit, läst, stöttat, inspirerat, svurit, skrattat och druckit kaffe med mig under uppsatsens utförande, ni vet vilka ni är. Jag vill även tacka mina vänner och familj för att de hela tiden har trott på mig.

Madelene Skogbert
2009-05-21

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	9
BAKGRUND	9
SYFTE OCH MÅLSÄTTNING	9
PROBLEMFÖRMULERING OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	10
AVGRÄNSNINGAR	10
TIDIGARE FORSKNING	10
TEORETISK REFERENSRAM	11
METOD	11
MATERIAL OCH KÄLLKRITIK	12
DET ARKEOLOGISKA FYNDMATERIALET	13
VÄRDEN HOS DET ARKEOLOGISKA KÄLLMATERIALET	13
SKYDDET FÖR DET ARKEOLOGISKA FYNDMATERIALET	14
KULTURMINNESLAGEN	14
VERKSTÄLLIGHETS FÖRESKRIFTER FÖR UPPDRAGSARKEOLOGI	14
HANDBOK FÖR UPPDRAGSARKEOLOGI	15
DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN	16
EN KORT PRESENTATION AV DET UPPDRAGSARKEOLOGISKA ANBUDEFÖRFARANDET	16
AKTÖRERNAS ANSVAR OCH FUNKTION GENTEMOT FYNDEN OCH UPPDRAGSPROCESSEN	16
RIKSANTIKVARIEÄMBETET	17
Kulturminneslagen, verkställighetsföreskrifter, allmänna råd och Handbok för uppdraagsarkeologi	17
LÄNSSTYRELSEN	17
Förfrågningsunderlag med kravspecifikation	18
UNDERSÖKAREN	18
Undersökningsplan	19
FYNDHANTERING SOM EN INTEGRERAD DEL AV UPPDRAGSARKEOLOGIN	20
BAKGRUND TILL REVIDERINGEN AV VERKSTÄLLIGHETS-FÖRESKRIFTER FÖR UPPDRAGSARKEOLOGI	20
MÅL MED REVIDERINGEN	21
AVSNITTET OM FORNFYND OCH PROBLEMATIKEN MED FYND-STRATEGINS UTFORMANDE	21
KONSERVATORNS ROLL OCH BETYDELSE INOM UPPDRAGSARKEOLOGIN	23
VIKTEN AV EN TYDLIGARE INTEGRERING REDAN I FÄLT	23
ROLLEN OCH OMFATTNINGEN AV KONSERVATORNS INSATSER I EN UPPDRAGSARKEOLOGISK PROCESS	24

SAMARBETET MELLAN DISCIPLINERNA IDAG	26
FÖRKLARING TILL UNDERSÖKNING OCH PRESENTATION	26
SAMARBETET MED KONSERVATORERNA ENLIGT ARKEOLOGERNA	26
SAMARBETET MED ARKEOLOGERNA ENLIGT KONSERVATORERNA	27
NÄMNDA FAKTORER SOM ANSES PÅVERKA ARBETET OCH SAMARBETET	28
RAMARNA FÖR TID OCH BUDGET	28
GAMMAL PRAXIS OCH EN OVANA AV ATT SAMARBETA	28
OFÖRSTÅELSE OCH OKUNSKAP	28
BRIST PÅ FYNDANSVARIGA ARKEOLOGER ELLER KONSERVATORER	29
VAD ARKEOLOGER EFTERFRÅGAR FRÅN KONSERVATORER	29
VAD SOM GÖRS FÖR ATT EFFEKTIVISERA SAMARBETET OCH FÖRSTÅELEN	30
LÄNSSTYRELSESNAS BEDÖMNINGAR OCH VÄRDERINGAR AV	
KONSERVATORERNAS PLATS I UPPDRAGSARKEOLOGIN	30
SAMMANFATTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATS	32
VERKSTÄLLIGHETS FÖRESKRIFTER OCH FYNDSTRATEGI, EN GISSNINGSLEK	
 MED ÖNSKEMÅL OCH KRAV	32
LÄNSSTYRELSENS INVERKAN PÅ ANBUD OCH BUDGET	33
BEHOV AV ATT SEPARERA KOSTNADERNA?	33
INTE ENBART GAMLA TRADITIONER OCH OVANOR SOM FÖRSVÅRAR EN	
TYDLIGARE INTEGRERING	34
KONSERVATORNS STEREOTYPER	34
BRIST PÅ HANTERINGSMÄSSIGA ASPEKTER I ARKEOLOGUTBILDNINGEN	35
SVÅRFÖRSTÅLIGA KONSERVERINGSRAPPORTER	35
VAD KONSERVATORERNA KAN GÖRA FÖR ATT FÖRTYDLIGA DERAS ROLL I DEN	
UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN	35
SLUTSATS	36
FÖRSLAG TILL FORTSATT UNDERSÖKNING	37
SAMMANFATTNING	38
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	39
BILAGA I	I
BILAGA II	II
BILAGA III	III
BILAGA IV	IV
BILAGA V	V

INLEDNING

BAKGRUND

Olika föreläsare har under utbildningens gång lyft fram vikten av ett väl fungerande samarbete mellan arkeologer och konservatorer. De har då även klargjort att en problematik gällande fyndhanteringen inom den uppdragsarkeologiska verksamheten har skapats på grund av bristande kommunikation och integrering mellan arkeologer och konservatorer. Ett personligt intresse för arkeologisk fältkonservering och ett konstaterande av frånvaron av konservatorer inom arkeologin gjorde mig tidigt intresserad av detta faktum. Inför planeringen av examensarbetet gjorde Sara Wranne, enhetschef för konservering av arkeologiska föremål på SVK, mig uppmärksam på en revidering av verkställighetsföreskrifter för uppdragsarkeologi som trädde i kraft den första januari 2008. Där infördes begreppet fyndstrategi i ett försök att tydligare integrera fyndhantering och konservering i uppdragsarkeologin.

Positiva tendenser gällande kontakten mellan arkeologer och konservatorer har uppmärksamats på SVK under de senaste två åren, men situationen upplevs fortfarande inte som helt bra då det önskvärda och till synes självklara samarbetet och kunskapsutbytet fortfarande saknas. Även om krav på en fyndstrategi nu finns i verkställighetsföreskrifterna så utgör den endast en liten del av dem. En *Handbok för uppdragsarkeologi* (se sid. 15) som ytterligare skall förklara begreppet finns planerad men har ännu ej färdigställts av Riksantikvarieämbetet. Detta tillsammans gör att det finns utrymme för ifrågasättning av fyndstrategins relevans och innebörd. Ändå finns förhoppningar om att kraven på en fyndstrategi ska komma bli vändpunkten till ett mer effektivt och gynnsamt samarbete som konservatorerna länge har efterfrågat, men som arkeologer och länsstyrelser många gånger har ansett sig klara sig utan.

Att kunna ta del av och förstå den uppdragsarkeologiska processen och problematiken i ett större sammanhang samt hur de inblandade aktörerna arbetar, samverkar och påverkas av bestämmelser och traditioner är viktigt eftersom disciplinerna är beroende av varandras kunskaper. Detta är för mig som blivande arkeologisk konservator ett aktuellt och viktigt ämne inte minst på grund av de nyligen reviderade verkställighetsföreskrifterna för uppdragsarkeologi, utan även för att jag själv snart kommer vara en del av processen.

SYFTE OCH MÅLSÄTTNING

Syftet med uppsatsen är att skapa en bild av hur den svenska uppdragsarkeologin ser ut idag och vad konservatorn har för roll inom denna. Uppsatsen skall även ge en förklaring till varför verkställighetsföreskrifterna reviderades, vad de faktiskt säger om fyndhantering och fyndstrategi, vad konservatorn har för plats inom arkeologin, vilka mål som finns och hur detta har påverkat samarbetet mellan arkeologer och konservatorer. Den skall även undersöka hur konservatorns arbete och insatser upplevs av arkeologerna och länsstyrelserna, samt vad som anses stå i vägen för deras integrering inom den uppdragsarkeologiska verksamheten.

Det främsta målet är att personligen erhålla en djupare förståelse för situationen som råder inom uppdragsarkeologin idag samt hur denna upplevs. Med en större insikt om hur situationen upplevs utifrån olika aktörers ögon kan problemen bli mer tydliga. I förlängningen skulle det kunna bidra till en positiv utveckling där förståelse och respekt för arkeologers och konservatorers arbeten blir bättre.

PROBLEMFÖRMULERING OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Riksantikvarieämbetets primära och främsta avsikt med revideringen av verkställighetsföreskrifter för uppdragsarkeologi var att etablera en kvalitetshöjande åtgärd av vetenskapligt god kvalitet till en rimlig kostnad (Fjæstad et al. 2008, s. 5-6). Detta är något som i teorin låter lovande, men frågan är hur det egentligen har fungerat då bland annat konservatorns insatser som underkonsulent inte alltid har förefallit som självklara vid en arkeologisk undersökning.

För att komma fram till detta har de huvudsakliga frågeställningarna kommit att vara:

- Vad har de reviderade verkställighetsföreskrifterna haft för betydelse för konservatorns del, med tanke på kraven om fyndstrategi?
- Vilka faktorer påverkar konservatorns integrering i den uppdragsarkeologiska processen?
- Vad gör de olika aktörerna för att erhålla bättre förståelse och samarbete sinsemellan, och vad kan göras bättre?

AVGRÄNSNINGAR

Då fältarkeologin idag främst utgörs av anbudsbaseerade uppdrag så kommer texten endast behandla sådant som berör den uppdragsarkeologiska processen. Vikten kommer främst att läggas vid de hanteringsmässiga aspekterna av fynden och konservatorns roll inom den uppdragsarkeologiska verksamheten.

Kandidatuppsatsens omfång har gjort att de geografiska avgränsningarna för undersökningen dragits vid Skåne län, Stockholms län och Västra Götalands län. Valet av just dessa län har gjorts då det är här som de större konserveringsföretagen, vilka kan ta emot mer omfattande fyndmaterial i Sverige, finns etablerade. Tillsammans med samtal med arkeologiska konservatorer från dessa företag så har samtal och enkätundersökningar med aktiva arkeologer samt tjänstemän från länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet fått skapa en förenklad bild av hur situationen för tillfället kan se ut i Sverige. Fokus har lagts på samarbetet och kommunikationen mellan arkeologer och konservatorer.

På grund av tidigare underökningar och utredningar utförda av Riksantikvarieämbetet så diskuteras till exempel inte frågor som berör länsstyrelsernas varierade praxis, urvalsförfarandet, museernas integrering inom uppdragsarkeologin, utformningen av konserveringsrapporter, storlek på kostnader, problematik med förvaring och så vidare mer än att de i vissa fall tas upp som exempel på problem inom uppdragsarkeologin.

TIDIGARE FORSKNING

Inom svensk litteratur finns mycket skrivet om uppdragsarkeologi och fältkonservering som ämnen var för sig, men mycket lite om själva samarbetet mellan arkeologer och konservatorer. Internationell litteratur belyser bristen på kommunikation och förståelse mellan disciplinerna mer utförligt. Exempel på detta är bland annat Borquet Bruce J., et al.

som i artikeln "Conservation in archaeology: moving toward closer cooperation" i: American Antiquity som redan 1980 beskriver en liknande situation i USA. Storbritannien är ett annat internationellt exempel som har problem när det gäller uppdragsarkeologi och fyndhantering vilket beskrivs av bland annat Terry Childs S., i "Our collective Responsibility: The Ethics and Practice of Archaeological Collections Stewardship".

Riksantikvarieämbetet har regelbundet utfört större undersökningar och uppföljningar av förändringar inom den uppdragsarkeologiska processen för att kartlägga behovet och utvecklingen. Detta material finns tillgängligt som rapporter, handböcker, underrättelser och så vidare på Internet: www.raa.se. Det senaste är en rapport "Utredning om urval av arkeologiskt fyndmaterial" av Anders Hedman 2009-03-16. I denna diskuteras förslag hur urval och hantering av fynd från arkeologiska uppdragsundersökningar bör utvecklas för att en mindre resurskrävande och mer ändamålsenlig uppbyggnad av museernas samlingar skall uppnås. 2008 publicerades även en rapport "Fynden – källmaterial för framtiden" som är en uppföljning av arkeologisk konservering i handläggning och praktik hos länsstyrelser och undersökare.

Uppsatsen är nära kopplad till Sara Wrannes kandidatuppsats "Arkeologisk Konservering – en del av Arkeologin", 2001. I den beskriver hon ändringen av Kulturminneslagen 1997 samt följderna och förändringarna av denna. Hennes fokus var den nya rollen som den uppdragsarkeologiska processen innebar för konservatorerna, samt vilka problem det innebar då samarbetet, utbildningarna, förståelsen och de olika yrkesidentiteterna inte gick hand i hand. Åtta år senare tar denna uppsats vid för att studera hur utvecklingen har fortskridit.

TEORETISK REFERENSRAM

Den teoretiska referensramen utgörs främst av de reviderade verkställighetsföreskrifterna för uppdragsarkeologi, KRFS 2007:2, vilka ställer krav på fyndstrategi i undersökningsplanerna. Den utgörs även av Kulturminneslagen, lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Dessa tillsammans styr och säkrar den uppdragsarkeologiska verksamheten och påverkar därmed konservatorns roll i den.

Enligt Handboken för uppdragsarkeologi (2008), kap 3, s. 10, är dokumentationen av fornlämningen samhällets ersättning för den borttagna fornlämningen och efter undersökningens slutförande måste den finnas tillgänglig för myndigheter, forskare och allmänhet. En stor del av dokumentationen borde då rimligen vara de fynd som undersökningen alstrat och som vanligen är högt skattat av både forskare och allmänhet. Då konservatorns främsta uppgift är att bevara fynden från fortsatt nedbrytning, borde konservatorn vara en naturlig del av uppdragsarkeologin.

METOD

Uppsatsen är baserad på information hämtad från enkätundersökningar, telefonsamtal och litteraturstudier. Litteraturen valdes främst utifrån dess relevans till uppsatsens ämne och återfanns via större sökmotorer som BCIN, ATAA, LIBRIS och Google. Mycket av litteraturen har även hittats på Riksantikvarieämbetets Internet hemsida samt via kontakt med handläggare Carolina Andersson på kulturminnesenheten vid Riksantikvarieämbetet. Litteraturens relevans bedömdes utifrån uppsatsens ämne, såsom uppdragsarkeologi, arkeologisk fältkonservering och värde problematik. För att erhålla ny och uppdaterad information valdes främst den senaste litteraturen. De äldre verken och rapporterna valdes ut på grund av att de ansågs vedertagna. Undersökningarna har utgjorts av enkätfrågor och

telefonsamtal med arkeologer, konservatorer och tjänstemän på de kontaktade länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet.

I ett tidigt skede av undersökningen skickades enkätfrågor via E-postadresser till arkeologer över hela Sverige (se bilaga I). Då tiden för undersökningen var knapp kontaktades endast tre av de största konserveringsföretagen som idag tar emot arkeologiskt material och som geografiskt har en spridning. Dessa diskuterade via telefon frågor gällande arbetet med arkeologerna (se bilaga II). De tre länsstyrelserna som ansvarar för de uppdragsarkeologiska ärendena i de län som konserveringsfirmorna befinner sig i besvarade frågor via E-post då det var svårt att nå dem via telefon (se bilaga IV). Enkätundersökningarna för arkeologerna kompletterades dessutom med telefonsamtal. Detta för att försäkra att det fanns svar från två arkeologiföretag med anknytning till de utvalda länsstyrelser, samt två företag utanför dem (se bilaga III). Kraven för urvalet av företag var att de skulle variera i storlek och att de sedan tidigare skulle vara okända för min egen del.

MATERIAL OCH KÄLLKRITIK

Litteraturen har stundom förefallit något svårförståliga då språket varit fackligt och processen har varit omfattande att sätta sig in i. Handboken för uppdragsarkeologi (www.raa.se, 2008), som är tänkt att förtydliga verkställighetsföreskrifterna och begreppet fyndstrategi var ännu ej färdigställd vid uppsatsens genomförande. Endast fyra av nio kapitel fanns publicerade på Riksantikvarieämbetets hemsida. Kapitlet fornfynd som skall behandla omhändertagandet av material i fält och regler för fyndhantering var ett av de kapitel som ännu saknades. Detta kan ha påverkat förståelsen och uppfattningen av verkställighetsföreskrifterna och kravet på fyndstrategi. Ämnet i sig är mycket aktuellt, men kanske behövs mer tid för att resultat av revideringen bättre skall kunna skönjas.

Att använda intervju som en metod för att erhålla information är en godkänd vetenskaplig metod. Vid både samtal och enkätundersökningar finns det dock risk för missförstånd då frågor och svar påverkas och uppfattas olika beroende på normativa utgångspunkter. Något som bör påpekas i detta samband är den personliga bristen av tidigare erfarenheter av undersökningar av det slag. Intervjuernas genomförande samt formuleringen av frågor för enkätundersökning påverkar svaren till en stor grad. Genom tydliga förklaringar och noggranna anteckningar har riskerna för detta försökts att reduceras. För att återge en bild av Sveriges uppdragsarkeologiska verksamhet och konservatorernas integrering hade undersökningen dessutom kunnat vara mer omfattande, men på grund av kandidatuppsatsens storlek blev avgränsningarna ett faktum.

Min utgångspunkt är konservatorsstudier med begränsad erfarenhet av arkeologi vilken erhållits genom ett arkeologiskt fältprojekt samt grundläggande kurser. På grund av de endast fundamentala kunskaperna så har färdigformulerade åsikter kring ämnet saknats. De normativa utgångspunkterna är dock svåra att bortse från, då de utgår från tre år av konserveringsstudier och min ingång till ämnet har främst kommit via verksamma konservatorer.

DET ARKEOLOGISKA FYNDMATERIALET

För att kunna förstå vikten av att bevara det arkeologiska materialet bör man först förstå värdet av vårt unika arv, samt de rättsliga skydd som säkrar det för kommande generationer. Enligt Kulturminneslagen finns det ett nationellt intresse att bevara fornlämningarna, medan det allmänt sett inte är något riksintresse att låta ta bort dem. Fornlämningarna är för många ett vardagligt inslag och en påminnelse om vår egen historia. Det är inte enbart de rättsliga grunderna som sätter sin prägel på deras bevarande, även etiska och moraliska aspekter kretsar kring bevarandefrågan. Dessutom finns argument för kunskapsmässiga, känslomässiga och estetiska kvaliteter vilka utgör grunden för allmänhetens önskemål om en tillgänglighet och närhet till kulturarvet. Detta ställer krav på att säkerställa fornlämningarnas existens. Genom att uttrycka dessa krav i verkställighetsföreskrifter och allmänna råd gällande arkeologiska undersökningar försöker Riksantikvarieämbetet i Sverige säkra vårt historiska arv (HUR – utredningen, 1992, s. 22). Hur detta uttrycks samt vad det finns för värden och användningsområden för det arkeologiska materialet är vad som presenteras i det kapitel som följer.

VÄRDEN HOS DET ARKEOLOGISKA KÄLLMATERIALET

Genom jämförelse med något existerande eller något redan upplevt så skapas en uppfattning och förståelse för det som finns omkring oss. Arkeologiska föremål anses därför vara mycket trovärdiga, då dessa är faktiska och betraktas i olika sammanhang som konstanta och oföränderliga primärkällor till vårt förflutna. Dessa kan dock vara subjektiva då det finns förvrängningar som styrda urval och tolkningar, samtidigt som det är ett faktum att ingenting är beständigt (Caple, 2004, s.12-13). Värden ses även många gånger som något exakt och självklart, men många olika typer av värden existerar och de förändras och påverkas i takt med tidens anda, filosofi och politik (Taylor, Cassar, 2008, s 7).

Figur 1. En medeltida blyplomb som en gång har tjänat som kvalitetssäkring inom textilindustrin kan idag avslöja forna handelsförbindelser.

Det arkeologiska materialet i våra samlingar är unikt och värderas högt genom sitt vetenskapliga, historiska och estetiska värde av såväl allmänhet som forskare. Mycket forskning är beroende av att de arkeologiska fynden finns bevarade som ett forskningsmaterial (se figur 1.). I vilket tillstånd de är bevarade samt vilka urval som gjorts påverkar direkt forskningsresultaten (Lundström, Næss, 1993, s.16). Därför finns det en etisk, moralisk och rättslig skyldighet för de professioner som ansvarar för den arkeologiska informationsinsamlingen samt för dem som arbetar med fyndens bevarande. Genom medvetna och genomtänkta val skall de säkerställa fynden från att bli ett falsifierat källmaterial. Det finns dessutom ett

ansvar inför kommandegenerationer att det insamlade materialet finns kvar då det är den enda ersättningen för den borttagna fornlämningen (Sonderman, 2004, s. 107).

Utvecklingen av arkeologins teori, metodik och undersökningsteknik har gjort fyndbegreppet till något mycket komplext där ett fynd inte behöver vara någon guldglimmande nationalskatt eller ett mystiskt kultfynd från en offerlund. Det kan istället vara rester av pollen, insekter, slaggprodukter, ben, mollusker med mera (Fynd 91, 1992, s. 14). Ofta ingår dessa fynd i en samling som ett analysunderlag. Samlingens historia och värde ligger främst i den information som analysresultaten kan alstra. Resultaten tillsammans med tolkningar och de mer traditionella fynden ger människan förståelse och kännedom om våra historiska levnadsförhållanden, vilket är ett av arkeologins främsta mål (HUR - utredningen, 1992, s. 6).

SKYDDET FÖR DET ARKEOLOGISKA FYNDMATERIALET

Redan år 1666 fastställdes skyddet av fornlämningar i Sveriges rikes lag som ett svar på den tidens politiska styre. Det innebar i princip att fornlämningar blev ett statligt ansvar. Mycket har förändrats genom årens gång men det var först 1989 som olika bestämmelser samlades i en gemensam lag och blev Kulturminneslagen, Lag 1988:950 om kulturminnen m.m. ([1] www.dialog.raa.se). Kulturminneslagen är det skydd för fornlämningar som är allmänt känt och accepterat. Den ger fornlämningar ett starkt skydd och uttrycker samhällets grundläggande syn på kulturarvet, men den är inte tillräcklig för att styra en arkeologisk undersökning. Då lagen kan uppfattas som gammalmodig och svårförstålig finns det även andra direktiv som undersökarna och andra yrkesverksamma skall förhålla sig till (samtal, Carolina Andersson, 2009-03-13).

KULTURMINNESLAGEN

"Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö." Så inleds Kulturminneslagen som är den centrala lagen för kulturmiljövården i Sverige (KML, 1 kap 1§). Genom kulturminneslagen anges grundläggande bestämmelser om skydd för olika delar av kulturarvet. Lagen anger att länsstyrelsen har tillsyn över kulturminnesvården i länet och att Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet. Lagen förklarar de förutsättningar som gäller för att en lämning skall anses vara en fast fornlämning, samt hur ett fornfynd definieras. Den förklarar dessutom vilken utbredning en lämning har och hur tillståndsprövningen går till. Vidare behandlar den hur fornfynd som har samband med en fornlämning tillfaller staten, medan övriga fornfynd tillfaller upphittaren som i vissa fall är skyldig att erbjuda staten att få lösa in fyndet mot betalning (KML, 1, 2 kap 16§).

Även om lagen ger ett gott skydd för fornlämningar så är utformningen kortfattad. Den kompletteras därför av Riksantikvarieämbetet med verkställighetsföreskrifter och allmänna råd, vilka ständigt förnyas och uppdateras efter behov (samtal, Andersson, C., 2009-03-13).

VERKSTÄLLIGHETSFÖRESKRIFTER FÖR UPPDRAGSARKEOLOGI

Verkställighetsföreskrifter är ett förtydligande av lagen med bindande regler vilket betyder att de innehar samma juridiska nivå som en vanlig lag. Generellt förtydligar föreskrifter hur lagen skall verkställas och tolkas. Då det gäller Verkställighetsföreskrifter för uppdragsarkeologi poängteras det att den arkeologiska undersökningen skall hålla en vetenskapligt god kvalitet till en rimlig kostnad (samtal, Andersson, C., 2009-03-13).

Föreskrifterna är grunden i det uppdragsarkeologiska systemet. De förtydligar begrepp som anbudsförfarande, ambitionsnivå, fyndstrategi, kostnadseffektivitet, kunskapspotential med flera. I olika avsnitt förklaras det även mer ingående vad som skall finnas med i förfrågningsunderlaget, kravspecifikationen, hur den undersökande institutionen skall väljas ut, hur undersökningsplanen bör bedömas, hur förhållningen till fornyfynd bör vara, hur rapportering och dokumentation skall utföras samt hur tillsyn och uppföljning skall skötas. I direkt anslutning till texten anges riktlinjer, så kallade allmänna råd, om hur ett eventuellt resonemang kan föras vid tillämpningen av föreskrifterna (KRFS 2007:2, s. 1-11).

HANDBOK FÖR UPPDRAGSARKEOLOGI

Handboken för uppdragsarkeologi, tillämpning av Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2 kap. 10-13 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., tydliggör hur det uppdragsarkeologiska systemet är avsett att fungera och är främst till för att underlätta för länsstyrelserna vid handläggningen av uppdragsarkeologiska ärenden. Den ger främst ett underlag för hur resonemanget bör gå till då föreskrifterna skall tillämpas. Tidigare kallades sådan handledning för allmänna råd men numera använder de flesta myndigheter den termen enbart kortfattat direkt i föreskriftstexterna och samlar istället handledningar under benämningen handbok. De enligt Riksantikvarieämbetet viktigaste avsnitten fanns tillgängliga på Internet vid uppsatsens utförande, medan övriga avsnitt förväntas vara klara hösten 2009. Dessa kommer då även att innefatta ett avsnitt om fornyfynd som skall förtydliga begreppet fyndstrategi ([2] www.raa.se).

DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Den uppdragsarkeologiska processen utgörs av ett komplext och genomtänkt system som hela tiden utvecklas efter tidens anda och behov. I dagens läge präglas arkeologin av anbudsförfaranden vilket ökar konkurrensen mellan de olika företagen och samtidigt pressar dem mycket hårt vad gäller budget, tid och kvalitet. Denna konkurrens tillsammans med verkställighetsföreskrifternas nya krav innebär inte bara ett ökat ansvar för arkeologerna som skall utföra undersökningen, utan även Riksantikvarieämbetets och länsstyrelsernas ansvar sätts på prov då de skall se till att processen drivs igenom och håller en vetenskapligt god kvalitet. För att förstå problematiken och bakgrunden behöver man se på den arkeologiska processen i stort och förstå de förändringar som fört oss dit där vi är idag. Hur de olika aktörernas ansvar är fördelat och vilka styrdokument som finns samt hur de används presenteras därför kortfattat i detta kapitel.

EN KORT PRESENTATION AV DET UPPDRAGSARKEOLOGISKA ANBUDEFÖRFARANDET

Då en enskild person eller företagare planerar ett markingrepp som kan komma att beröra en fornlämning måste ingreppet snarast anmälas till länsstyrelsen. Exploatören får då tillsammans med länsstyrelsen utvärdera situationen och diskutera fram en lösning om hur arbetet skall fortskrida. Om då fornlämningen önskas tas bort eller rubbas så gör länsstyrelsen en bedömning som kallas särskild utredning, vilken fastställer lämningens art och omfattning så att avgränsningarna av projektet klarläggs. Denna bedömning utgör sedan grunden till beslutet om tillstånd för att ta bort fornlämningen (Beslut om ingrepp m.m., 1999, s. 11).

Inför beslutet om utredning eller undersökning gör länsstyrelsen en *kravspecifikation* (se sid 18) för den aktuella undersökningen där en kostnadsberäkning och *undersökningsplan* (se sid 18) begärs in från villiga, lämpliga och kompetenta undersökande arkeologiföretag. Dessa anbud handläggs sedan av länsstyrelsen och diskuteras med den kostnadsansvarige exploatören för att säkra situationen innan det slutliga beslutet fattas. När beslutet är taget får exploatören och undersökaren med det vinnande anbudet, skriva under ett gemensamt avtal och komma överens om praktiska detaljer (KML, 2 kap 10-13 §). Därefter återstår själva undersökningen med utgrävning, rapportskrivning, kostnadskontroller, utvärderingar samt konserveringsarbete och slutligen fyndfördelning ([3] www.lst.se).

AKTÖRERNAS ANSVAR OCH FUNKTION GENTEMOT FYNDEN OCH UPPDRAGSPROCESSEN

I en uppdragsarkeologisk process är det många olika aktörer inblandade. För att förstå hur olika beslut tas, hur krav ställs och förmedlas samt var det basala ansvaret vilar är det viktigt att veta vem som ansvarar och bestämmer över vad. De kommande rubrikerna tar

därför upp ansvarsfördelningen mellan de aktörer som alltid ingår eller påverkar en uppdragsarkeologisk undersökning samt de redskap som används för att dirigera verksamheten mot ett gemensamt mål.

RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Enligt Kulturminneslagen tillfaller de fornyfynd som påträffas vid en fast fornlämning eller i dess närhet staten. Därför ligger det direkta och övergripande ansvaret för fornyfynden på Riksantikvarieämbetet (KML, 2 kap 4 §). Myndigheten skall även se till att det sker en kontinuerlig kunskapsuppbyggnad och kunskapsåterföring enligt det allmänna intresset och behovet (Uppdragsarkeologitutredningen, 2005, s. 15).

Gällande den uppdragsarkeologiska processen skall myndigheten främst ha en nationell överblick. Därmed ansvarar de för att uppdragsarkeologin kännetecknas av en god kvalitet och kostnadseffektivitet inom alla processens steg vilket även innefattar det generella urvalet och hanteringen av olika fynd. För att erhålla en nationell överblick har Riksantikvarieämbetet ett överinseende och ansvar över länsstyrelsernas handläggning av uppdragsarkeologiska ärenden (KML, 2 kap). De har då även ansvaret att ställa krav på länsstyrelsens verksamhet och att följa upp ärenden kontinuerligt för att kontrollera att rätt kompetenser finns tillgängliga och att ställda krav uppnås. Därmed skall de utreda den uppdragsarkeologiska situationen genom att se på den praktiska tillämpningen och utvecklingen hos både länsstyrelser och arkeologer. Utifrån detta skall de sedan utvärdera nya metoder för att utveckla och effektivisera det uppdragsarkeologiska området (samtal, Andersson, C., 2009-03-13).

Riksantikvarieämbetet har ansvaret för fyndfördelning av det arkeologiska materialet. Hittills har fyndfördelningen i regel skett först efter att undersökningen varit slutförd, vilket har inneburit att de berörda museerna inte har haft något inflytande på vad för fynd som samlas in eller i vilka mängder. Under 2009 kommer dock en ny praxis att successivt införas, vilken bygger på nuvarande system men som inför en enklare handläggning och utveckling av grundtanken med avtal om fördelning av fyndmaterial. Detta skall göra det möjligt att integrera fyndmaterialet i den uppdragsarkeologiska processen redan på regional nivå. Det betyder att även om Riksantikvarieämbetet likaså i fortsättningen ansvarar för fyndfördelningen så kommer äganderätten av fyndmaterialet att övergå från staten till de berörda museerna (Hedman, 2009, s. 7).

Kulturminneslagen, verkställighetsföreskrifter, allmänna råd och Handbok för uppdragsarkeologi

Kulturminneslagen ger som tidigare nämnts ett generellt skydd för fornlämningar så att de inte på något sätt ska skadas utan länsstyrelsens beslut och godkännande. Riksantikvarieämbetet styr och kontrollerar uppdragsarkeologin och fyndinsamlandet främst via Kulturminneslagen och verkställighetsföreskrifter med allmänna råd. Kraven och riktlinjerna skall dirigera länsstyrelser och undersökare i en gemensam riktning med gemensamma mål fram till fyndfördelning. Riksantikvarieämbetet skall även genom föreskrifter och allmänna råd rekommendera samråd med andra intressenter och uttrycka vilka kompetenskrav som bör ställas på bland annat konserveringen av det arkeologiska materialet (HUR - utredningen, 1992, s. 162).

LÄNSSTYRELSEN

Länsstyrelserna är riksdagens och regeringens länk till länen och det är dessa som skall ha översikten om det enskilda ärendet. Tillsammans med Riksantikvarieämbetet skall de garantera uppdragsarkeologins kvalitet och kostnadseffektivitet. Detta gör att

länsstyrelsernas bestämmelser har en central roll i systemet och medför att länsstyrelsen även har en stor påverkan på fyndhantering och urval. Förutom beslutstaganden om särskild utredning och tillstånd om ingrepp på fasta fornlämningar, fastställer de undersökningens ambitionsnivå, omfattning och kostnadsramar. Länsstyrelsen beslutar även vilket företag som skall utföra den arkeologiska undersökningen (KML, 2 kap 11-13 §). Eftersom länsstyrelserna ansvarar för handledningen av de enskilda ärendena skall de ställa rimliga krav på undersökningen (Uppdragsarkeologiutredningen, 2005, s. 6, 21).

Det är en plikt för länsstyrelserna att följa upp de arkeologiska undersökningarna. Detta kräver att den ansvariga personalen på den berörda länsstyrelsen har tillräcklig erfarenhet och kunskap för att kunna utvärdera uppdragets genomförande, ekonomiska omfattning, vetenskapliga inriktning och även de föreslagna metoderna samt kompetensen på undersökare såväl som underkonsulter. Om inte allt detta finns inom länsstyrelsens egen bemanning bör de se till att komplettera med kompetens utifrån (Modig, 1998, s. 6, 26).

Förfrågningsunderlag med kravspecifikation

För att säkra kvaliteten på den planerade undersökningen upprättar länsstyrelsen inför varje enskilt fall ett förfrågningsunderlag (Modig, 1998, s. 8). Förfrågningsunderlaget är uppdragsarkeologins viktigaste styrdokument och länsstyrelsens instrument för att ange de förutsättningar samt krav som skall gälla för undersökningens genomförande. Förfrågningsunderlaget består av två delar, dels en beskrivning av undersökningens förutsättningar, dels en kravspecifikation där länsstyrelsen efterfrågar uppgifter från undersökaren ([2] Handbok för uppdragsarkeologi, 2008, kap 3, s. 2-3).

I förfrågningsunderlaget skall det finnas en angiven kunskapspotential för den aktuella undersökningen. Denna utgör grunden för kostnadsramarna och undersökningens omfattning vilken de undersökande företagen skall förhålla sig till då de planerar sina anbud. Dessa angivelser påverkar även urvalet av fynd vid själva utgrävningen (samtal, Andersson, C., 2009-03-13). Underlaget skall dessutom efterfråga den ansvarige undersökarens kompetens och erfarenhet samt vilka metoder och tillvägagångssätt som planeras ([2] Handbok för uppdragsarkeologi, kap 3, s. 9).

UNDERSÖKAREN

Uppdragstagande företag är den som utför arbetet i fält och ansvarar för att undersökning, rapportering samt spridning av kännedom och resultat följer länsstyrelsens kravspecifikation och förfrågningsunderlag ([3] www.lst.se). Undersökaren ansvarar för dokumentationen av den berörda fornlämningen. De ansvarar även för fyndens säkerställande under tiden då de är i fält. Därför bör undersökaren och alla som deltar i undersökningen ha god kännedom om dels de internt gällande rutinerna för fyndhantering men även om de generellt uppställda rutinerna som rekommenderas av Riksantikvarieämbetet, så att betryggande förvaring och hantering kan garanteras (Modig, 1998, s. 27).

Kvalitetskontroller sker sedan främst genom så kallade egenkontroller under undersökningens gång. Där skall undersökaren själv se till att de interna ansvarsområdena följs, att de upprättade rutinerna hålls och att en kontinuerlig dokumentation äger rum. Dokumentationen skall sedan sändas fortlöpande till länsstyrelsen som en ersättning för den borttagna fornlämningen ([2] Handbok för uppdragsarkeologi, kap 3, s. 9-10).

Undersökningsplan

Undersökningsplanen kan ses som en bekräftelse på att undersökaren är beredd att åta sig uppdraget och att dess ramar överensstämmer med Länsstyrelsens kravspecifikation. Samtliga delar från förfrågningsunderlaget skall besvaras, och eventuella avvikelser från förfrågningsunderlaget skall tydligt anges och motiveras i planen ([2] Handbok för uppdragsarkeologi, kap 3, s. 2-3). I undersökningsplanen skall det dessutom finnas en personalplan för hela uppdraget, samt en redovisad uppställning av den totala kostnaden för både undersökning och konservering. Konservatorn som anlitas bör förutom erfarenhet ha en formell utbildning samt vara bekant med aktuell forskning och nya rön inom det arkeologiska konserveringsområdet gällande material och metoder (Modig, 1998, s. 9, 29).

FYNDHANTERING SOM EN INTEGRERAD DEL AV UPPDRAGSARKEOLOGIN

Under de senaste tio åren har fyndhantering och konservering allt mer integrerats i den svenska uppdragsarkeologiska processen. Förhoppningarna har hela tiden varit att processen skall utvecklas till att bli en helhet där fynden inkluderas i de vetenskapliga ställningstagandena, i kunskapsuppbyggnaden och i kommunikationen av resultaten (Fjaestad et al., 2008, s. 10). Vägen till den position där uppdragsarkeologin idag befinner sig har varit relativt lång och många utredningar och beslut har avverkats längs vägen. Revideringen av verkställighetsföreskrifterna ger nytt hopp om en tydligare integrering för konservatorerna inom uppdragsarkeologin. Men vad som egentligen efterfrågas i föreskrifterna, de allmänna råden och Handboken för uppdragsarkeologi framgår inte som självklart. Även om utvecklingen går framåt så är det en bit kvar, men hur processen har kommit dit den är idag och vart den står är vad som presenteras i detta kapitel.

BAKGRUND TILL REVIDERINGEN AV VERKSTÄLLIGHETS- FÖRESKRIFTER FÖR UPPDRAGSARKEOLOGI

Figur 2. Exempel på insamlat massfynd.

Under 1900-talets andra hälft ägde en expansion av den svenska uppdragsarkeologin rum, vilket ledde till en vidgad syn på vilka fyndkategorier som skulle samlas in. Detta medförde en kraftig ökning av tillförseln av en ny sorts arkeologiskt massfyndsmaterial som hopades i museernas magasin (se figur 2). Konservatorerna hann då inte med att konservera allt, och på grund av den snabba tillförseln av icke konserverat material så växte det så kallade fyndberget upp vilket har kvarstått som ett problem fram till idag (Hedman, 2009, s.6).

”Fyndbergsproblemet” har under åren lett till ett flertal utredningar gällande konservering och kostnader vilket 1997 resulterade i en ändring av Kulturminneslagen. Lagändringen öppnade upp för en mer konkurrensorienterad uppdragsarkeologi samtidigt som en omorganisering innebar att kostnadsansvaret för fyndhantering och nykonservering flyttades över till exploitören. Trots alla utredningar om insamlat fyndmaterial från arkeologiska undersökningar, lagändringar och lämnade förslag till ändrade rutiner så är problemet med fyndansamlingarna ännu inte helt åtgärdat (Hedman, 2009, s. 6-7). Som svar på bland annat detta reviderades verkställighetsföreskrifterna för uppdragsarkeologi och verkställdes den 1 januari 2008.

MÅL MED REVIDERINGEN

Den främsta tanken med revideringen var att åstadkomma en kvalitetshöjande åtgärd till en rimlig kostnad där bland annat konservering blir en naturlig del och uppmärksammas i såväl länsstyrelsens handläggning som i undersökarens tillämpning (Fjæstad et al. 2008, s. 5-6, 10). Förändringarna i föreskrifterna tillkom framför allt för att förtydliga förfrågningsunderlagen från länsstyrelserna. Revideringen ökar dessutom möjligheterna för mindre företagare att etablera sig på marknaden samtidigt som behovet av kunskapsunderlag och handlingsprogram lyfts fram. Fyndhantering införlivas i processen, samtidigt som differentierade mål och målgruppsanpassade rapporteringar efterfrågas och tillsynen stärks ([4] <http://shmm.se>). Förhoppningarna är att kraven på en fyndstrategi skall öka medvetenheten om avvägningarna av urvalen. Detta skall minska det ogenomtänkta, kostsamma och problemfyllda fyndflödet.

AVSNITTET OM FORNFYND OCH PROBLEMATIKEN MED FYND-STRATEGINS UTFORMANDE

” 23§ Fornfynd skall insamlas i överensstämmelse med den fyndstrategi som ingår i undersökningsplanen som bifogats länsstyrelsens beslut.

De fyndmaterial som tillvaratas vid undersökning skall, efter eventuell selektion och konservering, lämnas till det museum som Riksantikvarieämbetet anvisar. Fynden skall vid överlämnandet vara beskrivna, ordnade, registrerade och konserverade.

Allmänna råd

Genomförandet av fyndstrategin bör ske i samråd med en arkeologisk konservator.

Fyndmaterial bör registreras i en fyndlista och beskrivas på ett sådant sätt att de lätt kan identifieras. De bör vidare ordnas på ett för mottagaren överskådligt sätt samt förpackas så att de inte skadas.” (KRFS 2007:2, 23§)

Så ser det kapitel ut som i verkställighetsföreskrifterna tar upp begreppet fyndstrategi. Det är varken omfattande eller särskilt förklarande. Tack vare kravet på fyndstrategi förväntas både kunskapsutbytet och samarbetet att öka mellan professionerna (Fjæstad et al. 2008, s. 10). Fyndstrategi är dock ett brett och omdiskuterat begrepp. Enligt verkställighetsföreskrifternas begreppsförklaring beskrivs den på följande sätt:

”Fyndstrategi – en redogörelse innehållande en bedömning av förväntat fyndmaterial, en beskrivning av metoder för fyndinsamling och fyndhantering samt motivering för tillvaratagande och selektion av fynd för urval till konservering under fältarbetet och rapporteringen.” (KRFS 2007:2, 2§)

Då fyndstrategin enligt verkställighetsföreskrifterna kan verka något otydlig, skall dessa tillsammans med Handboken för uppdragsarkeologi som Riksantikvarieämbetet författat förtydliga innebörden av begreppet (samtal, Andersson, C., 2009-03-13). Ser man närmare på fyndstrategin enligt verkställighetsföreskrifterna för uppdragsarkeologi §11, de allmänna råden samt de kapitel som idag finns publicerade av Handboken för uppdragsarkeologi (främst kap 3) så finns det några huvudsakliga punkter om vad en fyndstrategi skall innefatta. Enligt dessa dokument bör en fyndstrategi innehålla:

1. Bedömning av förväntat fyndmaterial
 - uppskattade materialkategorier
 - uppskattade fyndkategorier/fynd typer
 - uppskattad fyndmängd i antal som skall konserveras

uppskattad nedbrytningsgrad hos fynden

2. Beskrivning av metoder för fyndinsamling och fyndhantering

Beskrivning av hur hanteringen av fynden kommer att ske under tiden hos undersökaren.

Det bör framgå hur man avser att skydda fynden från mekanisk respektive kemisk nedbrytning i väntan på konservering.

3. Motivering för tillvaratagande och selektion av fynd

4. Motivering för urval till konservering under fältarbetet och rapporteringen

Det bör framgå vilken registrering och dokumentation som kommer att göras, vilken konserveringsinstitution som kommer att utföra konserveringen, samt en kompetensbeskrivning av denna (se bilaga V)

KONSERVATORNS ROLL OCH BETYDELSE INOM UPPDRAGSARKEOLOGIN

Arkeologisk konservering består av en mängd olika moment, men det handlar mycket om dokumentation, som en integrerad del av arkeologin. Konservering går ut på att tillvarata viktiga delar av den information som föremålen bär på. Hamnar föremålen under fel hantering redan från början innebär det en stor risk att information som annars hade varit avgörande för ett fullgott slutresultat förstörs. Genom åren har detta av olika anledningar förbisetts i fält och stor okunskap om hur hanteringen faktiskt påverkar fynden har varit vardag (Lundström, Næss, 1993, s. 96). Vad konservatorn kan göra för uppdragsarkeologin, varför integreringen är viktig och vilken roll konservatorn kan ha i fält presenteras därför i detta kapitel.

VIKTEN AV EN TYDLIGARE INTEGRERING REDAN I FÄLT

Figur 3. Ett korroderat metallfynd kan förefalla något intetsägande, men en röntgenbild kan avslöja intressanta detaljer.

Vid en arkeologisk utgrävning störs den balans som fynden uppnått med den omkringliggande jordens sammansättning. Fynden påverkas av det nya klimatet vilket oftast innebär fluktuationer i den relativa luftfuktigheten, temperaturökningar, ökad syretillförsel och starkt ljus vilka alla är nedbrytande och destruerande faktorer. Därför är den första tiden precis efter friläggandet den mest kritiska perioden för fyndens fortsatta tillstånd. Nedbrytningen är en ständigt pågående process, påverkad av såväl kemiska som mikrobiella faktorer vilket kräver specifik kunskap för att förhindras eller åtminstone bromsas (Bohm et al., 2005, s. 6).

Precis vid friläggandet kan fynden visa upp ett vilseledande utseende. Organiskt material kan till exempel verka starkt och friskt då det kommer från våta jordlager, trots att det ofta har en kraftigt försvagad cellstruktur, vilket gör det extremt känsligt för uttorkning eftersom cellerna kollapsar då vattnet försvinner (Scott, Grant, 2007, s. 4-5). En oidentifierbar korrosionsklump kan till exempel innehålla ett fint bearbetat föremål eller ha information inkapslat i krustan som kan vara svårt att upptäcka direkt i fält (se figur 3) (Bohm et al. 2005, s. 6). Många föremål kan även ha små färg-, glasyr- eller fettrester kvar på ytan och all sådan information kan gå förlorad om felaktigt påkallad tvättning utförs (Lundström, Næss, 1993, s. 112). Vid hantering kan skador på föremålen lätt uppstå. För att åstadkomma en fullgod fyndhantering i fält är det därför inte tillräckligt att

endast använda fältmetodik inom ett teoretiskt ramverk (Sease, 1987, s.4), utan det behövs även genomtänkta bevarandeprocédurer för att försäkra att samlingarna håller måtten som forskningsunderlag (Sonderman, 2004, s. 107).

Inom ämnesområdet konservering ingår förståelsen för hur och varför material bryts ned i olika jordmiljöer. (Cronyn, 1992, s. 6). För att rätt försiktighetsåtgärder skall kunna planeras och utföras är det nödvändigt att undersökaren är underrättad om de nedbrytningsfaktorer som påverkar olika material, hur olika jordars kemiska och fysiska sammansättning påverkar materialens tillstånd och hur man då skall ta hand om fynden för att säkerställa dem från fortsatt nedbrytning och ytterligare skador. Först när detta står klart kan en planering av en fyndstrategi upprättas. Detta är dock ett komplext fenomen och det är svårt för en enskild individ att täcka alla kompetenser förutom den man redan från början är specialiserad inom (Brinch Madsen, 1994, s. 10).

Då varje fynd liksom varje undersökning är unikt betyder det att varje fynd, oavsett material och nedbrytningsgrad, kräver en individuell hantering. För detta finns det dessvärre inte någon fastställd eller universellt gällande konserverings "kokbok" (Borque Bruce et al., 1980, s. 795). God fältkonservering är beroende av kompetens, sunt förnuft, fantasi och erfarenhet (Sease, 1987, s.4). En sak som alltid är säker är att onödigt hantering kan leda till sprickor, förlust av material och därmed förlorad information (se figur 4). Den bästa behandlingen är många gånger att inte göra något alls i fält, medan det andra gånger är avgörande och nödvändigt att vidta preparerande konserveringsåtgärder omedelbart efter att fyndet frilagts. Om fel eller irreversibla medel används för till exempel konsolidering i fält kan det bli mycket tidskrävande och kostsamt för konservatorerna att utföra den slutliga konserveringen (Sease, 1987, s. 2). För att kostnader, tidsåtgång och skador skall minimeras genom hela processen, samtidigt som resultaten och informationsgenererandet skall maximeras, är det viktigt att de olika disciplinernas kunskapsområden tillvaratas och att samarbetet fungerar mellan de inblandade kompetenserna.

Figur 4. Fynden visas gärna upp i fält, men tyvärr är de många gånger i ett sämre tillstånd än vad de till en början verkar vara. Därför kan den onödiga och ogenomtänkta hanteingen leda till sprickor och materialförlust. Hanteringen med bara händer kan dessutom kontaminera materialet och falsifiera eller omöjliggöra framtida analysresultat (Lundström, Nass, 1993, s.112).

ROLLEN OCH OMFATTNINGEN AV KONSERVATORNS INSATSER I EN UPPDRAGSARKEOLOGISK PROCESS

För att uppnå goda resultat bör projektledare, fyndspecialister, arkeologiska konservatorer och eventuella forskare tidigt samlas för att diskutera ett selektivt fyndhanteringsprogram. De bör då resonera fram lösningar för urval och förvaring fram tills föremålen är redo att lämnas över till det tilldelade museet (Watkinsson, Neal, 2001, s. 1, 3). Det som bör övervägas är inte om en konservator skall kontaktas eller ej utan snarare insatsernas omfattning under undersökningen. Det är den förbestämda rollen som senare kommer att påverka konservatorns ansvarsområden under undersökningens gång, därför bör frågorna inför undersökningen ställas i samråd med en erfaren konservator som kan planera sin tid och resurser utifrån detta. Ett andra övervägande bör vara vilka behov i form av hantering, förvaring och behandling de förväntade fynden kan komma att ha. Förväntas mycket

metaller kan tillgång till torrboxar och röntgenutrustning vara att föredra, är det mycket organiskt material från våtmark så behövs tillgång till vatten (Cronyn, 1992, s. 4). Att tidigt involvera en konservator bör prioriteras då det är en kvalitetshöjande åtgärd med direkt betydelse för slutresultaten för hela projektet. Genom prioriteringar och klokt avvägda beslut behöver åtgärden inte leda till en ökning av undersökningens totala kostnader (HUR – utredningen, 1992, s. 23). En konservator behöver inte alltid fysiskt finnas tillgänglig under undersökningen utan storleken på insatserna varierar efter behovet. Utifrån undersökningens omfattning och behov kan det beslutas om att ha:

- En konservator i fält på heltid genom hela utgrävningen där konservatorn utför enklare konservering, registrering, urval, paketering, transporterering och tar på så vis över ansvaret för fyndhanteringen i fält.
- Regelbundna besök av konservator för att se över konserveringsbehovet och påbörja selektering och konservering. Konservatorn kan då på plats handleda fyndhanteringen och utforma anpassade planer. De kan redan under undersökningen gång påbörja selekteringen av fynd till konservering.
- En frekvent kontakt med konservator som antar en rådgivande position och som endast vid speciellt behov eller kris närvarar i fält (Watkinsson, Neal, 2001, s. 1-4).

När den praktiska undersökningen väl inleds, börjar även konserveringen. Fältkonservering är kanske det mest avgörande skedet i konserveringsprocessen då det gäller att förtydliga och lyfta fram all information i materialen utan att reducera något (Cronyn, 1992, s. 5). Konservering i fält innebär framförallt att vidta åtgärder för att minimera den nedbrytning som föremålen utsätts för i det nya klimatet. Den kan i stort omfatta generella behandlingsmetoder, säker hantering, framgrävning, upptagning i block eller frysning, packning, förstärkning, konsolidering, sammansättning, märkning, transporterering, dokumentation och provtagning för olika analyser (Lundström, Näss, 1993, s. 110-111, Sease, 1987, s. 23 - 48). En konservator kan ta över hela kontrollen av konserveringsbudgeten och ansvaret för fyndhanteringen med allt som ingår under beteckningen aktiv och preventiv konservering. De kan samverka med lämpliga fyndspecialister samt med det museum som eventuellt har blivit tilldelat fynden (Watkinsson, Neal, 2001, s. 1-4). Konservatorn kan dessutom bistå med säkra packmaterial, konserveringsutrustning, handfast assistens, bedömning och identifiering (Scott, Grant, 2007, s.6). Vid behov kan de även hjälpa till med säkerheten och förvaringen av fyndmaterial samt av bland annat kemikalier, syror, lösningsmedel, konsolideringsmedel, adhesiver, avgjutningsmaterial, packmaterial, vatten, verktyg och säkerhetsutrustning (Sease, 1987, s. 11 - 21).

SAMARBETET MELLAN DISCIPLINERNA IDAG

Genom att få arkeologerna och länsstyrelserna mer uppmärksamma på bland annat fyndhantering och urval hoppas Riksantikvarieämbetet att verkställighetsföreskrifternas nya krav på fyndstrategi ska kunna begränsa det ogenomtänkta fyndinsamlandet och öka kostnadseffektiviteten. Kommunikationen mellan arkeologer och konservatorer har tidigare varit bristande i processens alla steg. Frågan är om föreskrifternas krav ännu har hunnit göra någon inverkan på samarbetet och synen på fyndhantering. Konservatorerna hoppas att den naturliga och regelbundna kontakten med större samarbeten med arkeologerna nu skall bli verklighet. Genom att arbeta mer tillsammans under hela processen kan arbetet för båda disciplinerna effektiviseras och rationaliseras. För att få en uppdaterad bild av hur situationen faktiskt ser ut utfördes enkätundersökningar och telefonsamtal med arkeologer, konservatorer och tjänstemän från länsstyrelser och Riksantikvarieämbetet. Svaren gav en uppdaterad bild av hur situationen idag ser ut vilket presenteras i detta kapitel.

FÖRKLARING TILL UNDERSÖKNING OCH PRESENTATION

Genom enkätundersökningen erhöles svar från nio arkeologer. Tre tjänstemän från olika länsstyrelser kontaktades med hjälp av elektroniska frågeformulär. Tre konservatorer vid olika konserveringsföretag kontaktades via telefon, samt ytterligare sex arkeologer med anknytning till konserveringsföretagen och länsstyrelserna. Anledningen till det övervägande antalet arkeologer i undersökningen är en personlig önskan om att bättre förstå deras perspektiv på situationen. Vid enkätundersökningarna och samtalen har inga ja- eller nej- frågor ställts utan frågorna har formulerats så att de snarare öppnat upp för möjlighet till diskussion (se bilaga I-III). Mycket information förvärvades via informanterna och därför har omöjligen allt kunnat bli presenterat i uppsatsen.

Många svar har beskrivit samma sak men uttryckts på olika sätt. Vissa svar har varit korta och mindre tydliga medan andra har varit raka och mycket förklarande. För att återge personernas uttalanden på ett så korrekt sätt som möjligt så refereras i vissa fall endast en person åt gången. Informanterna hålls dessutom anonyma då det inte bör finnas något större intresse av att veta vem som har svarat vad eftersom det är en förenklad och generaliserad bild av situationen som undersökningen skall återspegla.

SAMARBETET MED KONSERVATORERNA ENLIGT ARKEOLOGERNA

De flesta arkeologer verkar fortfarande arbeta efter sina tidigare riktlinjer och revideringen av föreskrifterna anses inte ha inneburit något nytt vad gäller det praktiska arbetet med fyndstrategi och fyndhantering. De tycker dock att fyndstrategierna nu vanligtvis är mer detaljerade då alla rutiner gällande fyndhantering skall skrivas ner istället för att förbli muntliga antaganden (arkeolog 1,2,3,4,7). Som väntat ansåg arkeologerna själva att

urvalsfrågan var den svåraste delen av fyndstrategin eftersom ingen kan veta vad eller i vilka mängder som fynd kan framkomma under undersökningen (arkeolog 5,12).

I de flesta fall verkar det som att arkeologerna konsulterar konservatorer redan vid upprättandet av undersökningsplanerna. Speciellt där bedömningen är att det beräknas framkomma fynd som kan kräva större konserveringsinsatser. Främst verkar det handla om att få fram kostnadsberäkningar för anbudet och, i vissa färre fall, eventuella åtgärdsförslag till en fyndstrategi (arkeolog 1,2,4,5,6,7,9). För hanteringen av de mer vardagliga materialen verkar inställningen vara att de själva anser sig veta hur hanteringen skall gå till och att de har egna regler för detta (arkeolog 2,4,11,13).

De flesta arkeologerna verkade överens om att samarbetet med konservatorerna fortfarande är litet och det är mycket sällan som de använder sig av konservatorer i fält. Det praktiska utbytet med konservatorer under fältperioden sker främst då något mycket känsligt eller nedbrutet föremål påträffas som antingen behöver akut vård eller som arkeologerna själva inte klarar av att ta upp (arkeolog 2,5,6).

Även om många arkeologer var nöjda med det samarbete som de för tillfället har med konservatorerna, var det även många som efterfrågade större och djupare samarbeten (arkeolog 2,7,8). Ett antagande från en arkeolog visade att kontakten troligtvis, speciellt vid mindre undersökningar, fortfarande tas först efter att undersökningen är avslutad (arkeolog 8). Kontentan har emellertid framstått som att samarbetet överlag har blivit mer formaliserad nu när det finns fler krav (arkeolog 7).

SAMARBETET MED ARKEOLOGERNA ENLIGT KONSERVATORERNA

Generellt är de kontaktade konservatorerna överens om att samarbetet fortfarande är litet. Även om det är mycket bättre nu så är det fortfarande inte bra. Under de sista två åren har, enligt en av konservatorerna, kontakt mellan arkeologer och konservatorer många gånger skapas redan då undersökningen planeras. I många fall är det dock de själva som får söka kontakten och det är de själva som står på sig för att kontakten skall bibehållas under undersökningens gång (konservator 1). Den kontakt som tas av arkeologerna under planeringen berör oftast siffror för beräknade konserveringskostnader som behövs för anbudet. Den information som arkeologerna då själva uppger i undersökningsplanen om själva projektet upplevs i regel av konservatorerna som mycket kortfattad (konservator 1,2). Sådan information om platsen som är viktig för att rätt kostnader, hantering och bedömning skall kunna anges i en offert anser konservatorerna att de själva ofta behöver efterfråga (konservator 1,2,3).

Det verkar även vara ovanligt att en regelmässig kommunikation förs under grävningens gång. Konservatorerna upplever det som att de kontaktas först då de behöver åka ut och "rädda" ett fynd vid en mer eller mindre krisdrabbad situation (konservator 1,2,3). När föremålen sedan blivit frilagda verkar de flesta fynden bli liggande i fält en längre tid innan de levereras till konservering, förutom vid de tillfällen då något av stort intresse dyker upp. De fynden kommer mycket snabbt in till konserveringsateljén och ger upphov till en regelmässig och intressant dialog (konservator 2). Oftast verkar kontakten vid leveransen endast vara de minuter som det tar för arkeologen att lämna fynden. Under tiden då fynden väl är inne på konservering är det sällan som konservatorerna upplever något större intresse från arkeologerna (konservator 1).

NÄMNDFAKTORER SOM ANSES PÅVERKA ARBETET OCH SAMARBETET

Arkeologernas inställning till konservatorerna var överlag mycket positiv. Någon arkeolog menade att de ser konservatorerna som en lika viktig del i arbetet som arkeologer, kulturgeografer, geologer och så vidare (arkeolog 9). Ändå var det ingen av dem som praktiskt hade någon erfarenhet av större samarbeten med konservatorer. En sammanställning av de faktorer som flera av de medverkande arkeologerna och konservatorerna uppmärksammat genom sina svar presenteras och sammanfattas under följande rubriker.

RAMARNA FÖR TID OCH BUDGET

Den arkeologiska anbudssituationen är idag mycket tids- och budgetpressad samtidigt som all information skall fram för att så goda resultat som möjligt skall produceras och att vetenskapligt god kvalitet skall hållas. Även om ambitionerna oftast verkar finnas så hinner arkeologerna inte alltid med, och fyndhanteringen samt integreringen av en konservator blir då lätt enbart ett störande moment (konservator 1,2, arkeolog 9). Arkeologerna själva menar att de i många fall skulle vilja ha ett större utbyte med konservatorerna. Men eftersom konkurrensen är så hård så vågar de inte föreslå en konserveringssumma som är avvikande hög i jämförelse med de andra företagens anbud. Kostnaderna anses generellt vara den största faktorn som sätter begränsningarna för att vidare utveckla konservatorns deltagande vid större utgrävningar i fält. Därför drar de sig i vissa fall till och med för att kontakta en konservator, eftersom de oftast enbart har beräknat de faktiska konserveringskostnaderna i budgeten och inte räknat med någon rådgivning. Detta anser de dock borde ändras, men de vågar inte riktigt då de inte vet hur länsstyrelsen skulle ställa sig till ett sådant förslag (arkeolog 2,3,7,15).

GAMMAL PRAXIS OCH EN ÖVANA AV ATT SAMARBETA

Alla förändringar tar tid och enligt en konservator så verkar det som att situationen först nu har kommit ikapp lagförändringen 1997 (konservator 2). Konservatorerna menar att det finns en gammal praxis som lever kvar där arkeologerna klarar sig själva och där de är fast i gamla rutiner (konservator 1,2,3). Bristen på samarbete har även skylts på en bristande erfarenhet bland arkeologerna av att samarbete med konservatorer (arkeolog 7, konservator 1). Även om arkeologerna genom sina svar visat en positiv inställning och ett intresse att utöka sitt kunskapsutbyte med konservatorerna så är de osäkra på vad konservatorerna faktiskt kan göra i fält, var de skulle kunna placeras och hur de skulle kunna användas. De flesta ser det dock som att en konservator i fält säkert skulle kunna höja kvaliteten, speciellt vid större och mer fyndkomplicerade grävningar som vid våtmarks och gravfälts arkeologi (arkeolog 2,3,6,7,8,10,13).

OFÖRSTÅELSE OCH OKUNSKAP

Konservatorer hade enligt dem själva med fördel kunnat delta i alla steg vid en arkeologisk undersökning, från fält till laboratoriet. Arkeologerna är även de övertygade om att utbytet vore värdefullt, men de vet inte riktigt hur eller på vilka sätt (arkeolog 2,3,8). Trots att vissa av konservatorerna länge har försökt arbeta fram ett samarbete och en nära kontakt så tycker de att arkeologerna fortfarande inte alltid förstår varför de skall hålla kontakten hela tiden eller varför det är viktigt (konservator 1,2). Arkeologerna anser i somliga fall att de kan ta hand om fynden själva, men många föremål och material faller samman på grund av att de inte blivit upptagna på rätt sätt eller fått rätt behandling redan från början (konservator 2). En gissning från konservatorerna är att arkeologerna inte inser att man kan få ut ännu mer information från fynden om konservatorerna efterfrågas att delta redan i fält (se figur 5,6) (konservator 1,2).

Figur 5. Påbörjad utgrävning av ett dubbelpreparat innehållande två urnor. Skärvor och benmaterial samlas successivt upp och sorteras för att tillvarata så mycket information som möjligt och för att effektivisera följande arbete med att sätta samman skärvorna.

Figur 6. Framgrävda och sammanfogat resultat av urnorna i preparatet.

BRIST PÅ FYNDANSVARIGA ARKEOLOGER ELLER KONSERVATORER

Genom undersökningarna har det visat sig att det är mycket ovanligt att arkeologerna använder sig av en specifik fyndansvarig person i fält, förutom gräv- eller projektledaren som alltid har huvudansvaret för fyndhanteringen. En konservator påpekade dock att det skulle underlätta i alla steg om det fanns en fyndansvarig vid åtminstone de större utgrävningarna som var lite mer uppdaterad vad gäller materiellnedbrytning och fyndhantering. Detta skulle då kunna vara en arkeologisk konservator eller en konserveringsintresserad arkeolog (konservator 2).

VAD ARKEOLOGER EFTERFRÅGAR FRÅN KONSERVATORER

Några av arkeologerna har uttryckt att de många gånger tycker det är svårt att få tag på den information som behövs då det uppkommer frågor som berör den fysiska fyndhanteringen, men konservatorerna själva anses alltid lätta att få tag på. Det verkar dock som att deras rekommendationer vid olika tillfällen har lett till förvirring, då den förkunskap som konservatorer ibland tar för given inte alltid finns. Nedan följer några punkter som arkeologerna specifikt har efterfrågat:

- Kurser, bland annat som en introduktion till fälthantering som regelbundet hålls med några års mellanrum. En kurs som går igenom första hjälpen för fynd samt hur man tar upp fynd och gör preparat utan att försvåra arbetet för konservatorerna. De önskar även information om hur man hanterar speciella material som kompositmaterial under tiden som de vistas i fält (arkeolog 3,7,10).
- Manualer och broschyr med liknande information som ovan. Idag finns det mestadels en muntlig kunskap om fyndhantering bland arkeologerna, men inget att sätta i händerna på de nya kollegorna (arkeolog 1,11).
- Infoblad och Lathundar över hur man hanterar de olika materialen i fält som tar hänsyn till till exempel olika jordmån som lera, sand och så vidare. (arkeolog 4).
- Rekommendationer för lämpliga förpackningsmaterial (arkeolog 13).
- Hjälpt med det rullande fyndurvalet för konservering. De anser att det hade varit intressant att till exempel kunna skicka över bilder på fynd som de funnit i fält så konservatorerna kontinuerligt kunde hjälpa till att besluta om vad som borde konserveras. Då hade både tid och pengar kunnat läggas på rätt saker (arkeolog 2).

- Djupare och mer regelbunden kontakt och större samarbeten (arkeolog 12).
- Mer preparatupptagning och en mer direkt pipeline in till laboratoriet (arkeolog 11).
- Fler täta och naturliga möten på bland annat arbetsplatserna, diskussioner av resultat, gemensamma seminarier och konferenser samt öppna kommunikationsvägar (arkeolog 14).

VAD SOM GÖRS FÖR ATT EFFEKTIVISERA SAMARBETET OCH FÖRSTÅELSEN

För att se hur processen har fortskridit har Riksantikvarieämbetet granskat varje anbudsbeslut som tagits sedan januari 2008. De har då sett närmare på de enskilda anbuderna samt på de större undersökningarna som har kunnat leda till större fyndmängder, kostnader och så vidare. De kommer att fortsätta med löpande uppföljningar för att se hur fyndstrategin utvecklas, och de kommer även att se till den anlidade konservatorn för att se hur denna har deltagit i fält, vilken kontakt som funnits, när i processen kontakten tagits och så vidare (samtal, Andersson, C., 2009-03-13).

Konservatorerna försöker bidra till sina egna situationer på lite olika sätt. De har tidigare hållit i kurser och informationsmöten (konservator 1,2), men det verkar ha varit ett varierat intresse från arkeologerna. Någon har även lämnat ut en skrift om fyndhantering, men det var nu länge sedan (konservator 3). Konservatorerna försöker även i vissa fall vid offertförslag föreslå att de skall göra en fyndhanteringsplan samt att de skall ha möten och besök både i fält och på ateljén för att visa vad de gör. De försöker även skicka ut röntgenbilder samt åstadkomma snabba resultat (konservator 2). För en konserveringsfirma är ambitionen att kontakta arkeologerna under hela processen för att regelbundet lämna lägesrapporter. Detta i hopp om att arkeologerna skall ställa frågor och få upp ett engagemang runt fyndhanteringen och konserveringen samtidigt som en ständig kontakt skall skapas. Konservatorerna försöker även själva delta på bland annat arkeologiska konferenser för att avdramatisera det hela och visa upp att de finns (konservator 1). Generellt är alla relativt överens om att det är de själva som försöker driva samarbete vidare, samtidigt som de menar att de antagligen själva skulle kunna göra mer för att förbättra samarbetet och kommunikationen (konservator 1,2,3).

LÄNSSTYRELSEARNAS BEDÖMNINGAR OCH VÄRDERINGAR AV KONSERVATORERNAS PLATS I UPPDRAGSARKEOLOGIN

Länsstyrelserna försöker upprätta sina kravspecifikationer i enlighet med verkställighetsföreskrifternas krav. I fyndstrategin skall undersökaren redogöra för vilka fynd de förväntar sig att finna, motivera vilka fynd som de har för avsikt att ta tillvara samt om de avser selektera något. Där skall även finnas en redogörelse för vilket urval av fynd som skall konserveras, motiven till detta och vilket konserveringsföretag som kommer att utföra konserveringen. Undersökaren skall även i undersökningsplanen beskriva hur de kommer att hantera fynden såväl i fält som under tiden de förvaras hos undersökaren (länsstyrelse 1,2,3). En länsstyrelse menade att de försöker motivera samarbetet med konservatorerna i kravspecifikationerna, men att de här skulle kunna bli mer tydliga (länsstyrelse 2). Generellt verkar de tre länsstyrelserna anse att konservatorns roll är viktig och att de mycket väl skulle kunna tänka sig att kräva en konservator i fält, om det fanns ett uttalat behov (länsstyrelse 1,2,3). Samarbetet skall dock stå i relation till behovet utifrån fornlämningens beskaffenhet och förväntad fyndmängd och art (länsstyrelse 1).

Ingen av länsstyrelserna har ännu upplevt några stora avvikelser gällande konserveringskostnaderna vid de anbud som genomförts (länsstyrelse 1,2,3). Anbuderna har

på den punkten hittills varit så blygsamma att de inte blivit avgörande för vem som skall tilldelas undersökningen (länsstyrelse 3). Dock så påpekas det att kostnaderna eventuellt skulle kunna spela in vid till exempel en speciellt komplicerad och fyndrik stadsgrävning där konserveringskostnaderna förväntas bli höga och avvikelserna hade kunnat bli påtagliga (länsstyrelse 2).

SAMMANFATTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATS

Revideringen av verkställighetsföreskrifterna införde som tidigare nämnts begreppet fyndstrategi i hopp om att tidigare integrera konservatorn i den uppdragsarkeologiska processen. De flesta av de kontaktade aktörerna anser att en integrering av konservatorer i den uppdragsarkeologiska processen är mycket viktig. Ändå förefaller det fortfarande inte som en självklarhet att använda sig av konservatorers kunskaper då undersökningen väl är igång. Det är ännu sällsynt att arkeologiska konservatorer deltar i fält och konservatorers rådgivning planeras inte in i anbudan. Visserligen har uppdragsarkeologin blivit hårt pressad av tidsramar och strama budgetar samtidigt som konkurrensen successivt har hårdnat, vilket i sin tur har tvingat till prioriteringar och nedskärningar. Men en regelbunden kontakt och en bra kommunikation är knappast något som kostar mer eller försinkar arbetet (se s.16-17). Bristen av det kan däremot göra det. Diskussionen som följer skall handla om vad som kan ligga bakom den långsamma integreringen av konservatorn i den uppdragsarkeologiska processen, vad det idag finns för uppenbara problem och vad konservatorn själv kan göra för att förtydliga sin relevans i processen.

VERKSTÄLLIGHETSFÖRESKRIFTER OCH FYNDSTRATEGI, EN GISSNINGSLEK MED ÖNSKEMÅL OCH KRAV

Hur en fyndstrategi skall utformas eller när konservatorn skall involveras framstår uppenbarligen inte som en självklarhet för arkeologerna i dagens läge. Varken verkställighetsföreskrifterna eller Handboken för uppdragsarkeologi förklarar särskilt utförligt vad som skall ingå i en fyndstrategi eller vem som bör göra vad. Bristen på definitioner och vägledning har skapat frågor om relevans och innebörd. Det enda som framgår av verkställighetsföreskrifterna, är att fornyfynd skall insamlas i överensstämmelse med den fyndstrategi som ingår i undersökningsplanen som bifogats länsstyrelsens beslut och att genomförandet av fyndstrategin bör ske i samråd med en arkeologisk konservator. Även om revideringen är relativt ny så är detta andra säsongen den är gällande. De flesta arkeologer är väl medvetna om föreskrifternas nya krav men inte vad fyndstrategin egentligen skall innehålla, vem som egentligen bör upprätta vad eller vad samrådet med en konservator egentligen bör innebära.

I föreskrifterna upptar fynden och framför allt hanteringen av dessa endast en mycket liten del. Fyndhanteringen verkar dock i de flesta fall inte vara något som arkeologerna eller länsstyrelserna bortser från, men inte heller något som de lägger någon större vikt vid då många av arkeologerna anser att detta är något som de oftast klarar av själva. Bedömningarna av förväntat fyndmaterial bygger helt på professionella gissningar utifrån tidigare erfarenheter. Det är mycket svårt att lämna ett kostnadsförslag på något som grundats på en enkel och i vissa fall även osäker förundersökning (samtal, Andersson C., 2009-03-13).

LÄNSSTYRELSENS INVERKAN PÅ ANBUD OCH BUDGET

Intentionerna med revideringen av verkställighetsföreskrifterna var bland annat att förtydliga förfrågningsunderlagen samt göra dem mer utförliga så en genomtänkt fyndstrategi skulle bli rikssträckande och vedertagen. Svaren från arkeologerna tyder på att det i de flesta fall inte har påverkat deras praktiska arbete men att en mer detaljerad fyndstrategi nu är vanligare. Även om det är bra att en formell utveckling har skett så behövs även en praktisk förändring för att en kvalitetshöjning på fyndmaterialet skall ske. För att detta skall bli verklighet handlar det om att öka förståelsen och kunskapen om vad fyndhantering innebär samt hur viktig konservatorn är för det arkeologiska materialet.

Något som påverkar den uppdragsarkeologiska verksamheten starkt är förstås anbudssituationen, vilken har dominerat arkeologin sedan 1997. Den tids- och kostnadspress, i kombination med hårda prestationskrav och konkurrens har skapat en uppenbar kostnadsrädsla hos arkeologiföretagen. Denna rädsla bottnar i en osäkerhet av hur länsstyrelserna kommer att bedöma anbudet. Ibland verkar kravspecifikationerna ha varit mycket kortfattade och allmänt hållna vilket har lett till att undersökarna själva tvingats göra avvägningar som borde ha fallit på länsstyrelsens ansvar.

Arkeologinformanterna har påpekat att både osäkerheten och rädslan för hur mycket man vågar kalkylera för skulle försvinna genom tydligare riktlinjer från länsstyrelserna. Om de hade krävt ett större samarbete med konservatorerna eller om de till och med hade föreslagit en konservators närvaro genom hela processen hade det inte varit några bekymmer för dem att beräkna detta i sina anbud (arkeolog 2,6,7,14). De framhåller att kravspecifikationerna behöver utvecklas och med tanke på att förfrågningsunderlaget med kravspecifikationerna är de viktigaste styrdokumenterna inom uppdragsarkeologin så är det viktigt att dessa är utförliga och tydliga. Länsstyrelserna själva verkar genom sina svar mena att de försöker motivera samarbetet i kravspecifikationerna, men att de här skulle kunna bli tydligare. De anser att konservatorernas insatser är viktiga för uppdragsarkeologin, att varje undersökning är specifik och att de i speciella fall där behovet är uttalat skulle kunna tänka sig att föreslå en konservator i fält. En av arkeologerna menar dock att det knappast aldrig uttrycks något sådant behov och att länsstyrelsen verkar sakna förståelse för hur viktigt kunskapsutbytet är (arkeolog 8).

BEHOV AV ATT SEPARERA KOSTNADERNA?

I Riksantikvarieämbetets Utredning om urval av arkeologiskt fyndmaterial (2009, s. 25) framkom det att antalet fynd som varit i behov av konservering och konserverats ofta avgjordes av konserveringsbudgetens storlek. Detta på grund av att arkeologerna hade stora svårigheter med att kvantifiera konserveringsbehovet inför en undersökning och att det då inte var ovanligt att de uppgav för låga konserveringsuppgifter av rädsla för att mista uppdrag i en anbudssituation. Det är samma sak som arkeologerna uppgett i undersökningarna, en rädsla att mista anbudet på grund av avvikande stora konserveringskostnader. Enligt utredningen är det därför tveksamt om konserveringskostnaderna skall kunna vara avgörande för vem som tilldelas uppdraget.

Arkeologer har även under samtalen uttryckt olika tankar och idéer om vad de anser borde göras då det kommer till kostnadsfrågor som är ett stort och uppenbart problem. Ett förslag som varit mycket starkt från vissa av arkeologerna har varit att konserveringskostnaderna borde läggas separat utanför anbudet. Motivationen har då varit att fynden annars blir drabbade då arkeologerna försöker hålla sig inom de budgeterade ramarna. Genom en separering av kostnaderna skulle i så fall länsstyrelserna själva få besluta om det skulle finnas till exempel en konservator med i fält (arkeolog 2). Dock menar andra arkeologer att

fördelen med att ha konserveringskostnaderna i undersökningsplanen är att motiveringen av kostnaderna blir en del av planen. De menar att om länsstyrelsen själva skulle ta beslutet skulle det antagligen inte bli någon skillnad då det finns en ännu större kostnadsrådsla inom länsstyrelsen än hos arkeologerna själva (arkeolog 7).

INTE ENBART GAMLA TRADITIONER OCH OVANOR SOM FÖRSVÅRAR EN TYDLIGARE INTEGRERING

Ett av målen med revideringen var att tidigare integrera konservatorn i den uppdragsarkeologiska processen. Enligt svaren från samtalen och undersökningarna så verkar de nu oftare kontaktas redan vid planeringsfasen, dock främst för att upprätta ett kostnadsförslag för konserveringen. Anledningen till att kontakta en konservator tidigt i processen är för konservatorernas del även andra än ekonomiska. För att kunna utföra en riktig planering för både kostnader och kommande konservering behövs mer information om platsen än förväntat fyndmaterial. Kontakten är sedan viktig genom hela processen för att hela tiden hålla konservatorerna uppdaterade så att rätt resurser finns tillgängliga för fynden som löpande bör levereras till konserveringsföretaget.

I undersökningarna visade det sig att arkeologerna i många fall var nöjda med det samarbete som de för tillfället hade med konservatorerna, medan ingen av konservatorerna var nöjd. Förståelsen för vikten av kontakt verkar vara det som konservatorerna efterfrågar och saknar. Arkeologerna själva skyller främst det bristande samarbetet på den ekonomiska situationen och på dåliga ramverk från länsstyrelserna. Kanske är oförståelsen för vikten av att prioritera en konservator vid upprättandet av en fyndhanteringsplan grundad i att begreppet fyndhantering innebär något annat för konservatorer än vad det gör för arkeologer.

Traditionellt har arkeologer varit mer intresserade av tekniker, metoder och principer i utgrävningen och tolkningen, av arkeologiska platser och av de frilagda fynden, än om platsens och fyndens framtid. Fyndhantering kan därmed ha uppfattats som något så enkelt att den i viss mån ignorerats (Sonderman, 2004, s. 107). En faktor som bör spela stor roll i konservatorns bristande integrering i fält är att arkeologerna verkar osäkra på hur de ytterligare kan nyttja en konservators kompetens. Det indikerar på att konservatorerna inte har lyckats förmedla vad de egentligen kan göra och bidra med rent praktiskt. Det verkar även finnas en ovilja från arkeologernas sida att lämna ifrån sig fynd under undersökningens gång eftersom fyndmaterialet är ett källmaterial för projektets forskning som arkeologerna inte kan vara utan. Oviljan kan grundas i att konserveringsmetoder många gånger är tidskrävande och att undersökningen är tidspressad. Ett väl fungerande samarbete skulle underlätta den situationen.

KONSERVATORNS STEREOTYPER

En annan faktor som kan ha påverkat bristen på integrering är att konservatorn i vissa sammanhang blivit förknippad med olika stereotyper, där ett uns av sanning kan finnas. Detta kan ha gjort det svårare för dem att naturligt falla in i den arkeologiska uppdragsverksamheten. Något som har nämnts under samtalen är avancerade hjälpmedel som konservatorer vid tillfällena har föreslagit, men som arkeologer många gånger endast har sett som skrattretande lyx och allt för dyra (arkeolog 12). Uppfattningen av konservatorerna kan vara många och några stereotyper som Chris Caple har beskrivit i boken *Conservation Skills* (2004, s 184), kan passa in i detta sammanhang: Lyx-aristokrat-konservatorn med sin dyra utrustning, stora laboratorier och fina verktyg men som aldrig verkar få något gjort. Konstnär eller hantverkar konservatorn som utför fantastiska saker men som tar evigheter på sig att slutföra arbetet. Den frustrerade konservatorn som är

erfaren som gärna tar över hela processen. Nej-nej-nej konservatorn som är svår, orealistisk och icke resonabel och som ideligen sågar nya idéer och förslag. Sist men inte minst vetenskaps konservatorn som är den som talar ett språk som ingen begriper, lever i laboratoriet och arbetar med kemikalier och gör saker som ingen förstår.

BRIST PÅ HANTERINGSMÄSSIGA ASPEKTER I ARKEOLOGUTBILDNINGEN

Både arkeologer och konservatorer har vid samtalen påpekat bristen av fyndhantering i de arkeologiska utbildningarna (arkeolog 3, konservator 1). De flesta arkeologiska program och kurser har olyckligt nog förbisett de hanteringsmässiga aspekterna av arkeologens arbete. Det som erbjuds handlar oftare om museal verksamhet och registrering (Sonderman, 2004, s. 107). Arkeologer förväntas inte utföra specialiserade konserveringsmetoder i fält, men de bör vara medvetna om den skada som kan uppstå på nyligen frilagda fynd (Scott, Grant, 2007, s. 3). Teoretisk och praktisk kunskap är grundläggande för fyndhantering, och därför är en samverkan inom den arkeologiska organisationen en förutsättning för en fungerande fyndhantering. Bristen på fyndhantering i utbildningen kan ses som ett av de främsta problemen.

SVÄRFÖRSTÅLIGA KONSERVERINGSRAPPORTER

En annan aspekt som kommit på tal under samtalen är att konserveringen traditionellt har varit knuten till bevarandeåtgärder och att innehållet i konserveringsrapporterna därmed uppenbarligen inte riktats till undersökaren utan främst till fyndmottagande museum och framtida konservatorer för en eventuell omkonservering (Fjaestad et al., 2008, s. 13). Knappast någon av arkeologerna ansåg sig ha någon direkt användning av konserveringsrapporterna förutom den beskrivande delen. De ansåg dock att de var mycket viktiga för framtiden. Det vore önskvärt att konserveringsrapporterna blev mer anpassade till undersökarens behov så att texten i denna direkt skulle kunna användas i slutrapporten. Detta förutsätter i så fall en dialog mellan undersökare och konservator om huruvida detta skulle kunna utformas till undersökarens fördel.

VAD KONSERVATORERNA KAN GÖRA FÖR ATT FÖRTYDLIGA DERAS ROLL I DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Konservatorerna är som sagt inte nöjda med situationen. De försöker nå ut till arkeologerna på olika vis och hålla kontakten så gott de kan, men med varierande resultat. Det är dock inte enbart en kontakt som behövs utan även en kommunikation som förmedlar varför kontakten är nödvändig. Det verkar som att intresset av ett större samarbete redan finns hos många arkeologer men att de inte förstår vad konservatorerna ytterligare kan göra. Detta är något som konservatorerna bättre behöver förmedla. Troligen stoppar detta upp integreringen, speciellt vid situationer som fältkonservering som det ännu inte finns någon tradition att samarbeta. Det som konservatorerna därför skulle kunna göra är att agera mer genom att förklara och ge exempel på vad som kan förändras och hur deras råd och hjälp eventuellt skulle kunna göra en undersökningssituation till att bli både kvalitetsmässigt, tidsmässigt och mer ekonomiskt fördelaktigt. För att försöka förändra något behöver kanske konservatorerna själva rannsaka situationen och lyssna till behoven och möjligheterna.

Det är även viktigt att konservatorerna planerar sitt arbete och formulerar sina förslag till en nivå som anpassas efter arkeologernas situation, och att de skriver sina metodförslag och rapporter på ett språk som alla kan förstå. Konservatorerna borde även hålla kurser, ta kontakt med universiteten och studenterna, erbjuda samarbeten, kontakta arkeologer och länsstyrelser, delta i seminarier och visa upp sig själva för att bli en självklar del av arkeologin.

SLUTSATS

Revideringen av verkställighetsföreskrifterna för uppdragsarkeologi verkar ha medfört att konservatorerna nu tidigare och oftare kontaktas i den uppdragsarkeologiska processen. Detta är en positiv utveckling även om målen ännu inte är nådda och kommunikationen fortfarande inte fungerar som avsett. Rent allmänt är den situation som nu dominerar uppdragsarkeologin mycket svår då det är tidsramar och ekonomiska parametrar som styr, vilket gör att den vetenskapliga kvaliteten på verksamheten i vissa fall kan ifrågasättas. En kostnadsrädsla hos både arkeologer och länsstyrelser synes vara den främsta ursäkten för den tröga utvecklingen av konservatorsyrkets integrering inom uppdragsarkeologin. Länsstyrelserna anser att konservatorns kompetenser bör spela en stor roll för fyndhanteringen, men då de ännu inte genom kravspecifikationerna verkar ha uttryckt något sådant behov, så är det lite tvetydigt. Definieringen av vad som krävs av en undersökning för att ett uttalat behov skall finnas är osäkert, eftersom det hittills inte verkar ha hänt. Ett stort ansvar vilar på länsstyrelserna och om inte de tar initiativet och föreslår eller kräver en tydligare integrering av konservatorer i undersökningarna kommer antagligen arkeologerna själva inte våga budgetera för detta.

Även om utvecklingen har gått framåt och fyndhantering har kommit att bli ett allt mer vedertaget begrepp inom uppdragsarkeologin, så finns det uppenbarligen många frågetecken gällande konservatorns roll inom uppdragsarkeologin. Konservatorerna är inte nöjda med situationen, men eftersom arkeologerna tydligen är det vore det paradoxalt att de själva aktivt skulle försöka förändra något. Problemet kan ligga i att det främst är konservatorerna själva som vet eller förstår vad som är fel och vad som skulle kunna förbättras gällande fyndhanteringen och kommunikationen, medan arkeologerna endast ser de följder som tidigare förändringar redan inneburit. Arkeologerna efterfrågade visserligen större samarbeten vilket tyder på att de ser en vinning i det, samtidigt som de inte verkar helt säkra på vart de skulle kunna placera en konservator i till exempel en fältundersökning. Svaren från informanterna är positiva i den bemärkelsen att ett stort intresse och en respekt för konservatorernas arbete finns hos både arkeologer och länsstyrelser. Det som är negativt är att förståelsen för behovet av konservatorernas insatser inte alltid finns. De flesta problemen som berör fyndhantering och kommunikation kan därmed antas fortfarande bero på bristande förståelse mellan disciplinerna. Då konservatorerna pratar om fyndhantering, pratar arkeologerna i vissa fall om något annat, och därmed uppstår missförstånd. Däri kan den tröga utvecklingen av integreringen ligga.

Därför är det viktigt att konservatorer själva agerar och framför sina åsikter, problem, möjligheter och lösningar. Konservatorerna har ett professionellt ansvar att dela med sig av sina kunskaper. Om de inte själva på ett tydligt sätt når ut med vad de kan göra, varför de bör göra det och hur det skulle kunna vara till en fördel kommer det troligen ta ytterligare tio år innan revideringens förhoppningar om en tydligare integrering har kommit till stånd. Det handlar knappast om att skapa fler arbetstillfällen för konservatorerna, det handlar om att effektivisera och öka kvaliteten på den information som fynden kan bringa. Det handlar även om att förenkla konserveringsarbetet och på så sätt korta ner behandlingstiden och därmed minska kostnaderna för konserveringen och den arkeologiska undersökningen. Därför skulle kanske arkeologerna och länsstyrelserna tillsammans bättre behöva förstå vad det är som konservatorerna är missnöjda med och varför de är det. Det är deras ansvar gentemot allmänheten, inför forskningen och historien och att inte bortse från de kunskaper som konservatorer kan bidra med.

Det är viktigt att samarbetet förstärks och att kunskapsutbytet blir mer tydligt. Arkeologer och konservatorer kommer från två discipliner som bör samarbeta eftersom båda har kompetenser som tillsammans kompletterar varandra. Dialogen mellan arkeologer och konservatorer är det viktigaste, och mycket tyder på att en större medvetenhet gällande fynden redan har infunnit sig men praktiskt har inte mycket hänt.

FÖRSLAG TILL FORTSATT UNDERSÖKNING

- Vad kostar konserveringen? Kostnaderna är något som verkligen är en stor del av den uppdragsarkeologiska processen, och konservering anses många gånger vara kostsamt. Men vad kostar egentligen konserveringen, och vad kan konservatorns insatser betyda för den totala kostnaden för en hel undersökning?
- Hur går urvalsförfarandet till? Vad är det för fynd som väljs ut till konservering och hur tas dessa beslut, hur går urvalen till och hur kontrolleras de? Hur påverkar urvalet samlingarnas och fyndens vetenskapliga värde?
- Dialogen till tolkningen. Hur utformas konserveringsrapporterna vid nykonservering? Skulle dessa kunna utformas så de blev mer informativa för arkeologernas ändamål, så att de skulle kunna användas direkt i slutrapporten? En konserveringsrapports prototyp på en standardiserings modell skulle nog kunna vara till stor nytta så att alla kan ta del av och förstå den information som konserveringen alstrar.
- Problematiken med magasinering i väntan på fyndfördelning. Fram till nu så har fynden generellt fått vänta i 4-5 år innan fyndfördelningen har skett och det mottagande museet faktiskt kan ta emot det. Detta betyder att arkeologerna måste ha stora lager att förvara fynd och prover fram till att fyndfördelningen är beslutad. Det betyder dessutom att det många gånger blir dubbelarbete då arkeologerna bland annat måste märka föremålen med fyndetiketter som museerna sedan tar bort och ersätter med sina egna. En ny praxis kommer dock att successivt införas under 2009, vilken bygger på nuvarande system men som inför en enklare handläggning och utveckling av grundtanken med avtal om fördelning av fyndmaterial. Detta skall göra det möjligt att integrera fyndmaterialet i den uppdragsarkeologiska processen redan på regional nivå, frågan är hur detta kan komma påverka den långa väntetiden mellan undersökningens avslutande och fyndens slutgiltiga förvaring.
- Konservering som fältmetodik. Vad kan man använda sig av för lösningar i fält som är enkla, överkomliga, skonsamma och effektiva?

SAMMANFATTNING

Avsikten med det föreliggande arbetet är att upplysa om hur revideringen av verkställighetsföreskrifterna för uppdragsarkeologi, som trädde i kraft den första januari 2008, har påverkat kommunikationen mellan arkeologer och konservatorer, samt konservatorns roll i den uppdragsarkeologiska processen. Uppsatsen skall även återge en förenklad bild av situationen i Sverige idag och undersöka vad det är som påverkar konservatorernas integrering i den uppdragsarkeologiska processen samt vad de olika aktörerna gör för att erhålla en bättre förståelse och ett bättre samarbete.

Den uppdragsarkeologiska processen är komplex och hårt reglerad av Riksantikvarieämbetet via Kulturminneslagen och verkställighetsföreskrifterna. Då en arkeologisk undersökning är en destruktiv åtgärd så finns det förutom de rättsliga bestämmelserna och styrdokumentet ett ansvar gentemot forskning, kommande generationer och kollegor att på bästa sätt ta hand om dokumentationsmaterialet som är den enda ersättningen för fornlämningen. Med anledning av den fysiska dokumentationen som består av fyndmaterialet så bör konservatorn vara en naturlig del av arkeologin då de arbetar för fyndens bevarande.

Syftet med revideringen av verkställighetsföreskrifterna var främst att åstadkomma en kvalitetshöjning samt en ökad kostnadseffektivitet. Revideringen införde dessutom begreppet fyndstrategi som ett krav i arkeologernas undersökningsplaner och ett förslag om att denna skall utföras i samråd med en konservator. Förhoppningarna är att tydligare och tidigare integrera konservatorn i den arkeologiska processen och att ett ogenomtänkt fyndinsamlade av arkeologiskt material, vilket tidigare vållat stora problem, nu skall upphöra. De nya kraven har gjort att konkurrensen ytterligare har hårdnat för arkeologiföretagen och att fokus nu gärna har lagts på kostnadsförslag och urvalsförfaranden.

Genom enkätundersökningar och samtal med aktiva arkeologer, konservatorer och handläggare på länsstyrelser och Riksantikvarieämbetet har en uppdaterad och generell bild av revideringens följder för konservatorns integrering åstadkommit. Svaren från olika aktörer inom den uppdragsarkeologiska processen pekar på att en positiv syn på vad konservatorn betyder för arkeologin finns. De flesta arkeologerna anser sig dock nöjda med situationen och den kontakt som de för tillfället har med konservatorerna, medan konservatorernas svar tyder på motsatsen. Även om kontakten mellan arkeologer och konservatorer har blivit bättre de senaste åren så verkar det som att kommunikationen fortfarande saknas. Det är fortfarande mycket ovanligt att konservatorer faktiskt efterfrågas i fält eller överhuvudtaget ombeds att rent praktiskt bidra med sina kunskaper innan undersökningen är avslutad. Även om målet om en tydligare integrering närmar sig, så går det fortfarande mycket långsamt och konservatorn är ännu långt ifrån att vara en självklar pusselbit under en pågående undersökning.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Tryckta källor

Beslut om ingrepp m.m. i fornlämning och fornlämningsområde: rekommendationer för tillämpning av bestämmelserna i 2 kap. 10-14 §§ KML. (1999). Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Bohm, C., Christensson, E., Fjæstad, M., Lampel, K., Lindahl, K., Lundwall, E., Sandström, T., (2005). *Arkeologisk konservering [Elektronisk resurs] : från fält till laboratorium, Riksantikvarieämbetet*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet
Tillgänglig på Internet: <http://www.raa.se/publicerat/9172093935.pdf>
hämtad 2009-02-09

Borquet, Bruce J., et.al., (1980). Conservation in archaeology: moving toward closer cooperation, I : *American Antiquity*, vol 45 iss 4 s. 794 – 799.

Brinch Madsen, H., (1994). *Handbook of field conservation*. København: Konservatorskolen, Det Kongelige Danske kunstakademi

Caple, C., (2004). *Conservation skills: judgement, method and decision making*. London: Routledge

Cronyn, J., M., (1990). *The elements of archaeological conservation*. London: Routledge

Fjæstad, M., Bohm, C., Wranne, S., Sahlstedt, M. & Lagerlöf, A., (2008). *Fynden - källmaterial för framtiden [Elektronisk resurs] : uppföljning av arkeologisk konservering i handläggning och praktik hos länsstyrelser och undersökare*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
Tillgänglig på Internet: http://www.raa.se/publicerat/9789172094864_low.pdf
hämtad 2008-05-20

Fynd 91: en utredning om hanteringen av arkeologiska fynd i Sverige. (1991). Stockholm: RAÄ/SHM

Hedman, A., (2009) *Utredning om urval av arkeologiskt fyndmaterial.* [Elektronisk resurs] : Rapport. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
Tillgänglig på Internet: www.raa.se/publicerat/rapp2009_3.pdf
Hämtad 2009-06-08

HUR-utredningen (1992). *Arkeologi och exploatering: betänkande*. Stockholm: Allmänna förl.

Kulturminneslagen. (1989). Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Kulturrådets författarsamling (KRFS 2007:2). *Verkställighetsföreskrifter för uppdragsarkeologi* (2008). Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Lundström, I. & Næss, J-R., (1993). *Bevarandearkeologi: ett ämnes syn på sitt källmaterial*. Stockholm: Statens historiska museum

Modig, A., (red.) (1998). *Uppdragsarkeologi: rekommendationer vid upprättande av undersökningsplaner, utarbetande av rapporter, uppföljning, bedömning av lämplighet och kompetens samt konservering*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Scott, R., Tara, G., (2007). *Conservation Manual for Northern Archaeologists*, [Elektronisk resurs] 3e ed. Yellowshire: Library and Archives Canada, Canada
Cataloguing in publication
Tillgänglig på Internet: http://pwnhc.ca/programs/downloads/conservation_manual.pdf
hämtad 2008-05-15

Sease, C., (1987). *A conservation manual for the field archaeologist*. Los Angeles: Inst. of Archaeology, Univ. of California

Taylor, J., May, C., (2008). Representation and intervention: The symbolic relationship of conservation and value. I: Saunders, D., Townsend, J.H., Woodcock, S., (red.)
Conservation and Access: Contributions to the London Congress. IIC (International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works), London, UK, s. 7-11

Terry Childs, S., (red.) (2004). *Our Collective Responsibility: The Ethics and Practice of Archaeological Collections Stewardship*. Washington, D.C: Society for American Archaeology, Library of Congress.

Uppdragsarkeologiutredningen (2005). *Uppdragsarkeologi i tiden: betänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer

Watkinson, D., & Neal, V., (2001). *First aid for finds*. 4. ed. Hertford: RESCUE - British Archaeological Trust

Internet källor

[1] *Lagarbete: märkesår för 1828 års fornminnesförening och 1988 års kulturminneslag* (2008). Broschyr med beskrivning av de viktigaste lagarna och förordningarna inom svensk kulturmiljölagsstiftning från 1666 och framåt Riksantikvarieämbetet
Internetadress: <http://www.dialog.raa.se/cocoon/forlag/visa.html?id=2994>
hämtad 2009-05-11

[2] *Handbok för uppdragsarkeologi* (2008). Avsnitt 3. Riksantikvarieämbetet
Internetadress: http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/arkeologi_och_fornlamningar/handbok_for_oppdragsarkeologi.html
hämtad 2009-04-03

[3] *Uppdragsarkeologi enligt Kulturminneslagen* (2006). Broschyr om den uppdragsarkeologiska processen. Länsstyrelsen i Värmland
Internetadress: www.lst.se/NR/rdonlyres/9BD1949E-4733-4BD2-BE2D-5EF3E694EB3A/53870/Uppdragsark_webb_07.pdf
hämtad 2009-03-28

[4] Yttrande över "Förslag till revidering av verkställighetsföreskrifter och allmänna råd avseende tillämpning av 2 kap. 10-13 §§ lagen (1998:950) om kulturminnen m.m." (2007-02-14) Statens Historiska museer inkommer med yttranden över rubricerade förslag.

SHMM

Intenetadress:

http://shmm.se/Documents/rapport%20remiss/SHMM_remissvar_verkstall_foreskrift.pdf
hämtad 2009-02-09

Informanter

Telefonsamtal

- Andersson, Carolina, handläggare, Riksantikvarieämbetet, 2009-03-13).
- Andersson, Lars, arkeolog, Stockholmslänsmuseum (2009-04-21)
- Blidmo, Johan, arkeolog, Arkeologikonsult (2009-04-22)
- Christensson, Ann-Marie, konservator, Acta KonserveringsCentrum AB (2009-04-15)
- Nordström, Mikael, arkeolog, Jönköpingslänsmuseum (2009-04-22)
- Swedberg, Stig, arkeolog, RIO Kulturkooperativ (2009-04-21)
- Tomas, Lindell, konservator, Malmö Museer (2009-04-27)
- Wallin, Lasse, arkeolog, Wallin kulturlandskap och arkeologi (2009-04-21)
- Wranne, Sara, konservator, Studio Västsvensk Konservering (2009-04-21)
- Åstrand, Johan, arkeolog, Smålands museum (2009-04-21)

Enkätundersökning via E-post

- Ameziane, Jenny, arkeolog, Jönköpings länsmuseum (2009-03-16)
- Borna-Ahlkvist, Helene, arkeolog, UV Syd (2009-04-01)
- Dahlen, Johan, arkeolog, Regionmuseet Kristianstad (2009-03-31)
- Eboskog, Mikael, arkeolog, Bohuslänsmuseum (2009-03-18)
- Lönn, Marianne, arkeolog, UV Väst (2009-03-30)
- Olausson, Michael, handläggare, Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen i Stockholms län (2009-04-29)
- Ottander, Jan, handläggare, Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen Västra Götalands län (2009-05-11)
- Sarnäs, arkeolog, Per, Malmö Museer (2009-03-17)
- Söderberg, Bengt, arkeolog, UV Syd (2009-03-26)

- Thörn, Raimond, arkeolog, Malmö Museer (2009-03-26)
- Wihlborg, Anders, handläggare, Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen i Skåne län (2009-04-28)
- Ytterberg, Nicklas, arkeolog, Bohuslänsmuseum (2009-03-16)

Bildförteckning

Figur 1. En medeltida blyplomb som fungerat som kvalitetssäkring på textilier.

Fotograf: Madelene Skogbert

Figur 2. Massfyndsmaterial som ligger på tork efter utgrävning och klassisk tvättning.

Fotograf: Madelene Skogbert

Figur 3. Ett korroderat metallfynd som efter röntgenfotograferingen visade sig vara en brosch.

Fotograf: Madelene Skogbert

Figur 4. En ring funnen på utgrävning på Island.

Fotograf: Madelene Skogbert

Figur 5. Ett preparat innehållande två urnor. Utgrävningen är påbörjad inne på konserverings ateljén.

Fotograf: Madelene Skogbert

Figur 6. Urnorna färdigutgrävda, rengjorda och sammansatta.

Fotograf: Madelene Skogbert

Bilaga I

Enkätundersökning för arkeologer

Företag/institution:

Yrkestitel:

Erfarenhet:

1. Begreppet fyndhantering i fält kan skapa förvirring då det verkar ha olika innebörd för olika professioner. Vad innebär begreppet för dig, vad ingår i fyndhanteringen?
2. Upplever ni att ni fått tillräckligt med stöd och information från RAÄ och länsstyrelsen gällande utformningen och innehållet av en fyndstrategi enligt föreskrifterna och kravspecifikation? Vad behöver förtydligas?
3. Påverkar konservatorns kostnadsberäkning och metodförslag gällande fyndhantering och konservering chanserna för arkeologiföretaget att vinna eller förlora anbudet om undersökningen, och i så fall på vilket sätt?
4. Vad kan uppfattas som svårt kring ett upprättande av en fyndhanteringsplan? Finns behovet av samarbete med konservatorer redan vid planeringen?
5. Tar ni hjälp av konserveringsinstitutioner angående utformningen av fyndstrategi för den specifika undersökningen, och är det av nytta?
6. Hur har fyndhantering hittills sett ut? Har det funnits någon fyndansvarig eller någon kontakt med konservatorer tidigare?
 - a. Om konservatorer kontaktats tidigare, vid vilka situationer och vid vilka faser i processen har denna kontakt tagits, vad har efterfrågats och vad har konservatorn gjort för att hjälpa? Har det varit tillräckligt?
 - b. Om det har funnits fyndansvarig/fyndansvariga i fält tidigare, har det varit samma person under hela säsongen, har det funnits ett rullande schema eller har det varit allas ansvar att fyndhanteringen skall fungera? Vad har ingått i uppgiften och hur har resultaten uppfattats?
7. Hur verkställs och upprättas en plan för hur fynden skall hanteras ute i fält, hur följs den och vem/vilka tar del av den?
8. Skulle det i olika sammanhang kunna vara fördelaktigt att ha en arkeologisk konservator med i fält, och vad hade förväntats av denna, eller varför inte?
9. Vad skulle en konservator kunna göra för att hjälpa och underlätta arbetet för arkeologerna, och hur skulle arkeologerna kunna hjälpa konservatorerna i deras arbete?

Bilaga II

Frågor till konservatorer:

Namn:

Företag:

Datum:

- Hur ser ert samarbete med arkeologer ut?
- När i processen brukar kontakten tas av arkeologerna, och hur fortskrider den?
- Har ni märkt någon förändring sedan föreskriften trädde i kraft?
- Om det finns problem, vad brukar då vara det vanligaste felet arkeologerna gör med fynden i fält?
- Gör ni något för att underlätta samarbetet?
 - I så fall vad gör ni?
- Brukar ni få önskemål från arkeologerna om hur era fyndrapporter skall utformas, och vet ni hur arkeologerna i så fall använder dessa?
- Finns det något som efterfrågas av arkeologerna eller är det något ni själva anser skulle kunna förbättras?

Bilaga III

Frågor till arkeologer:

Namn:

Företag:

Datum:

1. Brukar ni ha något samarbete med konservatorer under undersökningens gång?
 - a. När i processen brukar kontakten tas, och är den kontinuerlig eller tillfällig?
2. Tar ni hjälp av någon konserveringsinstitution vid utformningen av en fyndstrategi?
3. Har föreskrifternas krav på en fyndstrategi på något sätt påverkat detta samarbete?
4. Hur ser fyndhantering vanligtvis ut, har ni någon fyndansvarig i fält?
5. Kan det finnas behov av en fältkonservator vid större undersökningar som genererar så mycket fynd?
6. Hur skulle ni vilja att samarbetet mellan arkeologer och konservatorer såg ut?
7. Finns det faktorer som påverkar möjligheterna till ett tydligare samarbete?
8. Brukar ni ge önskemål till konservatorerna om vad de bör ta hänsyn till i konserveringsrapporten och brukar rapporterna vara användbara för projekten?
9. Vad skulle ni önska av konservatorerna, i form av hjälpmedel – vad kan de göra för att hjälpa, underlätta och bidra till ett enklare arbete?
10. Finns det något annat rörande fyndhantering och konservatorer som behöver förbättras?

Bilaga IV

Enkätfrågor till länsstyrelser

Frågor

1. Vad anser Ni att en fyndstrategi i en undersökningsplan skall innehålla?
2. Vad ställer Ni generellt för krav på fyndhantering och fyndstrategi vid bedömningen av ett anbud?
3. Är det ett krav att en fyndstrategi skall upprättas i samråd med en arkeologisk konservator och preciseras detta i så fall i kravspecifikationen?
4. Hur bedömer Ni undersökningsplanen när det gäller metoder för att förhindra kemisk och mekanisk nedbrytning samt bedömning av nedbrytningsgraden av fynden, tar ni någonsin hjälp av någon utomstående kompetens för att göra bedömningen?
5. Anser Ni att konservering är en kvalitetshöjande åtgärd vid ett arkeologiskanbud?
6. Hur värderar ni konserveringskostnaderna i jämförelse med kvalitetsnivån som undersökningen avser att ligga på?
 - a. och i så fall, kan storleken på konserveringskostnaderna öka chanserna/risken för att ett företag vinner/förlorar anbudet?
7. Hur tycker Ni att arkeologer och konservatorer skall samarbeta?
 - a. Uppmärksammar ni det? Motiveras ett samarbete i kravspecifikationen?
8. Hur skulle ni ställa er till om ett större anbud föreslog en konservator som fyndansvarig i fält, hur ser ni på de kostnaderna, och vad tror Ni det skulle kunna innebära?
 - a. Skulle Ni kunna tänka er att vid större undersökningsprojekt med förväntat stora fyndmängder kräva att en fältkonservator fanns delaktig i undersökningen för att ansvara för fyndhanteringen?

Något annat ni skulle vilja tillägga?

Tack för all hjälp!

Bilaga V

Fyndstrategi

I fyndstrategin som skall ingå i undersökningsplanen skall enligt verkställighetsföreskrifter 2008 finnas:

1. Bedömning av förväntat fyndmaterial
 - uppskattade materialkategorier
 - uppskattade fyndkategorier/fyndtyper
 - uppskattad fyndmängd i antal som skall konserveras
 - uppskattad nedbrytningsgrad hos fynden
2. Beskrivning av metoder för fyndinsamling och fyndhantering
 - Beskrivning av hur hanteringen av fynden kommer att ske under tiden hos undersökaren.
 - Beskrivning av hur de avser att skydda fynden från kemisk och mekanisk nedbrytning i väntan på konservering
 - Det bör framgå hur man avser att skydda fynden från mekanisk respektive kemisk nedbrytning i väntan på konservering.
3. Motivering för tillvaratagande och selektion av fynd
4. Motivering för urval till konservering under fältarbetet och rapporteringen
 - Det bör framgå vilken registrering och dokumentering som kommer göras, vilken konserveringsinstitution som kommer att utföra konserveringen, samt en kompetensbeskrivning av denna.

Information till konservator för upprättande av fyndstrategi

1. Förfrågningsunderlag / kravspec för platsen / platsen i fråga
2. Eventuellt mall för Undersökningsplan
3. Eventuellt Förundersöknings rapport
4. Uppskattat fyndmaterial för varje plats
 - a. Bedömning av förväntat fyndmaterial
 - b. Uppskattade materialkategorier
 - c. Uppskattade fyndkategorier / fyndtyper
 - d. Uppskattad fyndmängd i antal som skall konserveras enl. ovan
5. Beskrivning av metoder för fyndinsamling (helst skall denna vara utarbetad i samråd)
6. Motivering för tillvaratagande och selektion av fynd
7. Motivering för urval till konservering under fältarbete och rapporttid

Eventuella önskemål om:

- Fältarbetets omfattning (helt, delvis, enstaka besök)
- Analyser (vedart, fiber ID, läder, kvalitativ metallanalys)
- Pack- och transportmaterial för fynd

- Introkurs för fyndhantering
- Hur rapporten skall utformas
- Annat?

Konserveringsinstitutionens underlag till undersökningsplanen

Till fyndstrategin:

- Uppskattad nedbrytningsgrad med bakgrund mot fyndplatsen
- Förslag på fyndhantering i fält (att tillföra punkt 2 i fyndstrategi)
- Beskrivning av principer för konserveringsteknisk (och -ekonomisk) bedömning av urval till konservering (till punkt 3 och 4 i fyndstrategin)
- Kostnadsberäkning av konservering, eventuellt fältarbete m.m. enl. specifikationen i punkt 3 och 4

För bedömning av konserveringsinstitutionens kompetens (i bilaga till undersökningsrapporten):

- Åtgärdsförslag för konservering av olika materialslag och fyndkategorier enl. bedömning av förväntat fyndmaterial
- Presentation av utförande av rapport och dokumentation
- Beskrivning av kompetens hos konserveringsinstitutionens personal
- Beskrivning av lokaler och utrustning

(En tolkning av Sara Wrannes, enhetschef för konservering av arkeologiska föremål på SVK, arbetspapper om fyndstrategin enligt Verkställighetsföreskrifterna.)

